

ISMERETTERJESZTŐ

FÜZETEK

*MEGJELENIK A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
HATÁRON TÚLI MAGYAROK FŐOSZTÁLYA ANYAGI TÁMOGATÁSÁVAL.*

Kiadó: Atlantis

A sorozatot az Újvidéki Diáksegélyező Egyesület képviselésében szerkeszti:

dr. Ribár Béla és Muhi Béla

T Ö R T É N E L E M

MAGYARORSZÁG 1849-től 1956-ig

Írta: dr. Csehák Kálmán

Újvidék, 1998

TARTALOM

Oldal

MAGYARORSZÁG A DUALIZMUS KORSZAKÁBAN	1
A BACH-KORSZAK MAGYARORSZÁGON	1
A KÉT KÖZPONTÚ (DUALISTA) RENDSZER KIÉPÍTÉSE	2
A GAZDASÁGI ÉLET KIALAKULÁSA	4
A KULTÚRA FEJLŐDÉSE	5
A DUALIZMUS VÁLSÁGA	6
MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN	9
A HÁBORÚ ELŐTTI POLITIKAI HELYZET ALAKULÁSA	9
A HÁBORÚ KITÖRÉSE ÉS A HADIHELYZET ALAKULÁSA 1914-TŐL 1918-IG	11
A POLITIKAI ÉS A GAZDASÁGI HELYZET ALAKULÁSA A HÁBORÚ ALATT	12
AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSA	13
POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM MAGYARORSZÁGON	14
A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA	15
MAGYARORSZÁG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	16
AZ ELLENFORRADALOM GYŐZELME	16
A HORTHY-RENDSZER KIÉPÍTÉSE ÉS MEGSZILÁRDULÁSA	18
A DOLGOZÓ OSZTÁLYOK HELYZETE	19
AZ 1929-1933 ÉVI GAZDASÁGI VÁLSÁG	20
AZ ORSZÁG FASIZÁLÓDÁSA	21
MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT ÉS UTÁN	24
CSATLAKOZÁS A HÁROMHATALMI EGYEZMÉNYHEZ	24
HADÜZENET A SZOVJETUNIÓNAK	25
A GAZDASÁGI HELYZET A HÁBORÚ ALATT	25
A KÁLLAY-KORMÁNY "HINTAPOLITIKÁJA"	26
AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM	27
MAGYAROK RÉSZVÉTELE A JUGOSZLÁVIA NÉPFELSZABADÍTÓ HÁBORÚBAN	28
MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN	29

MAGYARORSZÁG 1849-TŐL 1956-IG

MAGYARORSZÁG A DUALIZMUS KORSZAKÁBAN

A BACH-KORSZAK MAGYARORSZÁGON

Az 1848-49-es magyar forradalmat és szabadságharcot csak az osztrák császár és az orosz cár szövetsége tudta leverni. De a katonai vereség ellenére sem lehetett eltörölni a magyar polgári forradalom legfontosabb vívmányait: a jobbágyság eltörlését és a feudális viszonyok megszüntetését. Ezzel szabadabbá vált az út a polgárosodás előtt a történelmi Magyarország egész területén, vagyis a magyar szent korona országaiban. Ezeket a vívmányokat nemzeti és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül egyformán élvezték az itt élő népek.

A bécsi udvar és az osztrák uralkodó körök nem tudták elviselni, hogy Európa zsandárát, az orosz cárt kellett segítségül hívniuk a magyar szabadságharc ellen, amelynek nemcsak magyar, hanem német, szerb, szlovák, román, lengyel és más nemzetiségű harcosai is voltak. Ezért a világosi fegyverletételt követően a forradalmat tömeges kivégzésekkel (csak a 13 aradi vértanút említsük meg), bebörtönözésekkel és az abszolutizmus bevezetésével bosszulták meg. Magyarországot kerületekre osztották fel, a kerületek élére pedig tisztviselőket neveztek ki, akik közvetlenül a Bécsben székelő Birodalmi Tanácsnak és a Minisztertanácsnak voltak alárendelve. Ekkor hozta létre Bécs a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot is Temesvár központtal, de ehhez a területhez nem csatolta hozzá a katonai határőrvidéket, pedig egyedül ott voltak a szerb nemzetiségű lakosok többségben. A hivatalos nyelv, persze, a német lett. Ezért joggal mondta Svetozar Miletić, hogy a szerbek azt kapták jutalmul Bécstől, amit a magyarok büntetésül.

Bach Sándor belügyminiszter szinte tejhatalmat kapott az egész birodalom felett, de különösen Magyarországon 1850 és 1859 között (Bach korszak). Magyarországon is a német lett a hivatalos nyelv. A közigazgatás irányítását idegen tisztviselőkre bízták, akik magyar ruhába öltöztek ugyan, de magyarul nem tudtak. A nép Bach-huszároknak csúfolta őket. Rezsimhűségüket, többek között, azzal is igyekeztek bizonyítani, hogy számos magyar családnevet elnémetesítettek vagy elszlávosítottak. Így váltak, pl. a nagykanizsai Fehér családnevűek Béli családnevűekké, s viselik még napjainkban is, talán dacból, tiltakozásul (?) ezt a családnevet. Eltörölték viszont a politikai jogokat, a gyülekezési és a sajtó szabadságot. Az iskolarendszert is úgy szervezték meg, hogy az az elnémetesítést szolgálja.

Főleg a magyar, de a többi nép szinte mindegyik rétege elégedetlen volt ezzel a rendszerrel, kivéve a főnemeselek reakciós részét és a katolikus meg pravoszláv főpapokat. A parasztek a feudális maradványok eltörlését követelték, a szegényparasztek ezen felül földosztást is akartak. Ezért voltak gyakoriak a paraszti megmozdulások, lázadások. A Bánság egyes falvaiban a kiéhezett emberek utcai harcokat vívtak a kivezényelt katonasággal. Az iparosok, a kereskedők és a munkások a céhrendszer eltörlését követelték, hogy szabadabbá válhasson a tőkés fejlődés, illetve, saját érdekeikért eredményesebben küzdhessenek. Az egész magyar nép igyekezett lehetetlenné tenni az osztrák közigazgatás működését, ha másként nem tehetné, hát passzív ellenállással és polgári engedetlenséggel. Ha csak tehették, az emberek nem hajtották végre a rendeleteket, nem vásároltak olyan árucikkeket, amelyeket állami monopólium terhelt, pl. csomagolt dohányt, hanem inkább "szüzdohányt" tömtek pipáikba. Tehát olyan dohányt, amelyet nem látott a pénzügyőr, a finánc szeme.

A császár újabb forradalom kitörésétől tartott. Ezért 1859-ben menesztette belügyminiszterét, és megszüntette a nyílt abszolutizmust. Magyarországon ismét a magyar lett a hivatalos nyelv. Horvátországban és Szlavóniában pedig a horvát.

Eltörölték a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot, meg a többi kerületet és visszaállították a vármegyéket. Javult a politikai helyzet és megalakulhattak a politikai pártok.

A KÉT KÖZPONTÚ (DUALISTA) RENDSZER KIÉPÍTÉSE

A magyar nép ellenállása, valamint a katonai vereségek Olaszországban (Solferino és Magenta), és Poroszországban (Sadowa), arra kényszerítették Ferenc József uralkodót, hogy kiegyezzen a legerősebb politikai ellenfelével, a magyar uralkodó osztállyal. Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés alapján megalakult az Osztrák-Magyar Monarchia, amelynek két központja lett. Bécs volt Ausztria és a hozzá tartozó részek központja, Pest-Buda (1874-től) Budapest pedig Magyarország és Horvát-Szlavónország központjává vált. Innen ered a dualista elnevezés. Gróf Andrassy Gyula elnökletével megalakult a felelős magyar kormány, amely teljesen függetlenül irányította az ország belügyeit. A magyar parlament (országgyűlés) hozta meg a törvényeket, amelyeket a király szentesített. A kormány a magyar országgyűlésnek tartozott felelőséggel. Közös volt viszont a külügy, a hadügy és a vámügy, meg a közös ügyek pénzelését szolgáló pénzügy. Ezek a közös minisztériumok sem az osztrák, sem a magyar parlamentnek, hanem a két parlament által kiküldött bizottságoknak (delegációknak) és a királynak voltak felelősek.

A magyar-horvát kiegyezés alapján (1868), Horvátország és Szlavónia belső autonómiát (önkormányzatot) kapott. Zágrábban megalakult a horvát szábor, a végrehajtó hatalmat a báni hivatal gyakorolta. A magyar országgyűlésbe a horvátok 29 képviselőt küldhettek, a magyar kormányon belül pedig működött a horvát-szlavón ügyekkel megbízott minisztérium.

A kiegyezést követően szabaddá vált a politikai élet Magyarországon. Szabadon működhettek a magyar és a nemzetiségi politikai pártok. Kezdetben három magyar politikai párt volt a legerősebb: a Deák-párt, amely Deák Ferencről, a haza bölcséről kapta a nevét, arról a politikusról, aki keresztül vitte a kiegyezést; a Tisza-párt, azaz Tisza Kálmán pártja, amely nagyobb önállóságot követelt Magyarországnak, mint amekkorát a kiegyezés szavatolt; és a 48-as párt, amely a teljes függetlenséget tűzte zászlajára. Ezért sokszor azt mondták róla, hogy 48-ról beszél, de 49-re, azaz a Habsburgok trónfosztására gondol. A Tisza-párt hamarosan kiegyezett a Deák-párttal. 1875-ben egyesült is vele és felvette a Szabadnyelvű Párt nevet, amely folytatta a megszűnt Deák-párt politikáját. Ekkor Tisza Kálmán lett a miniszterelnök, gróf Andrassy Gyula pedig átvette a közös külügyminisztérium vezetését. A Tisza-pártból kivált a baloldal, egyesült a 48-as párttal és megalakult a 48-as Függetlenségi Párt, amely Magyarország teljes függetlenségét követelte. Majdnem mindig a Szabadnyelvű Párt volt hatalmon, amit a választói rendszer tett lehetővé számára. Csak a vagyonosabb embereknek volt választói joga. A földnélküli és kevés földet birtokló parasztok, éves cselédek, munkások, sőt még a kisjövedelmű iparosok sem rendelkeztek szavazati joggal.

Kezdetben a szerbeket a Svetozar Miletic vezette össznépi mozgalom igyekezett egységbe tömöríteni. De ez a tömörülés hamarosan két pártra szakadt. Megalakult a Jaša Tomić féle Szerb Radikális párt, amelynek a *Zastava* volt a szócsove, valamint a Polit Desančić irányította Szerb Liberális Párt, amelynek a *Branik* volt a közlönye.

Magyarország (Horvát-Szlavónországgal együtt) lakosságának valamivel több mint a fele nem volt magyar, hanem német, horvát, román, szlovák, szerb, ruszin és más nemzetiségű. Ezért a nemzetiségi kérdés volt az egyik legégetőbb feladat, amelyet a magyar uralkodó osztálynak meg kellett volna oldania, de ezt nem tudta maradéktalanul megoldani. Ezt példázza az 1868-ban meghozott nemzetiségi törvény is, amely a konzervatív magyar politikai elit szerint túl nagy szabadságjogokat biztosít a nem magyar nemzetiségűeknek, a nemzetiségi politikusok szerint viszont túl kicsik ezek a jogok, mert a törvény nem biztosítja a nemzetiségek számára a nemzeti létre való jogot, beleértve a területi autonómiát

is. Mai szemmel értékelve ez így volt igaz, de figyelembe véve a kor szellemét, amikor ez a törvény készült, az értékeléskor meg kell állapítani, hogy fogyatékoságai ellenére világviszonylatban is korának leghaladóbb, legtöbb jogot biztosító ilyen jellegű törvénye volt. Hisz nemzetiségként kezelte a magyar anyanyelvűeket is, csakúgy, mint a német, a román, a szlovák, a horvát, a szerb stb. anyanyelvűeket. Ugyanakkor viszont kimondja, hogy Magyarországon csak egy "politikai nemzet" létezik, ez pedig az egységes és oszthatatlan magyar nemzet, amelynek teljesen egyenjogú tagja az ország minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is. De a magyar lett a hivatalos államnyelv Horvát-Szlavónországban pedig a horvát, a nem magyar nemzetiségűek, anyanyelvűek csak a vegyeslakta törvényhatóságokban (vármegyékben, szabad királyi városokban, illetve törvényhatósági joggal felruházott városokban) és községek közigazgatásában kaptak önálló nyelvhasználati jogot. Mindenki anyanyelvén szólhatott a gyűléseken, a törvényeket le kellett fordítani a nemzetiségek nyelvére, a vegyeslakta városok önkormányzati szerveinek jegyző- könyveit is több nyelven írták. Így pl. Újvidéken, Versecen, Pancsován magyar, német és szerb nyelven. Minden polgár saját anyanyelvén, anyanyelvi írásmóddal fordulhatott a kormányhoz, annak bármely minisztériumához, ott lefordították a beadványt, kérvényt, stb. magyar nyelvre, hogy elintézését nyerhessen az ügy. Példaként megemlítem Jaša Tomić édesapjának, a módosi (ma Jaša Tomić) pópának az esetét, aki az 1870-es évek első felében állami támogatást kért fia taníttatásához. A bíróságokon és a hivatalokban is biztosítva volt a szabad nyelvhasználat. Az elemi és középiskolákban anyanyelven folyt az oktatás, a tanítóképzés is anyanyelvű volt. Zomborban volt a szerb tanítóképző. A gyakorlat, sajnos, akkor sem volt mindig és mindenütt a törvényes rendelkezések szintjén, de adva volt a jogorvoslás lehetősége. A törvény biztosította a nemzetiségek részvételét a közigazgatásban és más hivatalokban, a jogot különféle egyletek és kulturális intézmények létrehozására és működtetésére. 1873-ban és 1875-ben belügyminiszteri rendelettel szabtak ennek a jognak bizonyos kereteket, feltételeket, sőt korlátokat is, de ez mindenkire egyformán volt érvényes.

A szervezett telepítések korszaka befejeződött a XIX. század első felében. A dualizmus korszakában már nem voltak jelentősebb telepítések. Az állam csak szórványosan telepített embereket a néptelen, vagy gyengén benépesített kincstári birtokokra, mint például Dél-Bánátba csángó magyarokat Bukovinából. Ezek a telepés községek: Székelykeve, Hertelendifalva, Sándoregyháza, amelyek még ma is fennállnak (Skorenovac, Vojlovica, Ivanovo néven), bár az utóbbi évtizedekben a nagy kivándorlások miatt apad a lélekszámuk. De ezek a telepítések is társadalmi akcióként indultak. Az állam csak akkor nyújtott segédkezet a telepéseknek, amikor Torontál- és Temes vármegye közönsége felfogta és belátta, hogy a hegyvidékről ide a dunai öblözetekbe, mocsaras árterületekre telepített csángók pusztulásra vannak ítélve, és kérték az állam segítségét megmaradásuk érdekében.

Ennek a telepítésnek előtörténete van. Ferenc József mint magyar király 1871-ben feloszlatta a bánáti és a bácskai határőrvidéket. Ekkor felkínálta a főleg szerb határőröknek, hogy elkapják a magyar kincstár birtokában lévő dunai öblözeteket teljes egészben, tehát a pancsovai, a kovini stb. rétet, vizenyős árterületet, de azzal a feltétellel, ha vállalják a dunai gátak felépítését és ezzel ármentesítik ezt a területet. A határőrök válasza így szól: Nincs az az emberi erő, amely meg tudja zabolázni a Duna árját. Ezért kapták el a határőrök a réteknek csupán a felét. A fennmaradt területekre Torontálból és Temesből telepítettek főleg magyarokat, de németeket és bolgárokat is, akik az ide telepített csángó magyarokkal egyetemben felépítették a gátakat és kiépítették a vízgyűjtő és elvezető csatornarendszert, majd felépültek a gőzgépes szivattyútelepek is. A Dunát tehát megzabolázták, öblözeteit pedig ármentesítették, termőfölddé varázsolták.

A GAZDASÁGI ÉLET KIALAKULÁSA

A kiegyezés után gyorsabb ütemben fejlődött az ipar, a bányászat, a kereskedelem és a közlekedés. A bankok, takarékpénztárak egész sora nyílt meg országszerte, így a Déli végeken is. Rövid három-négy évtized alatt kiépült a vasutak és a közutak hálózata, szervezetté vált a postaforgalom, kiépült a távíró-, majd a telefonhálózat. Nagy gondot fordítottak az ármentesítésre, a folyók (Tisza, Duna, Dráva, Bega, Temes stb.) szabályozására, hajózhatóvá tételére. Ennek folytán tetemesen megnövekedett a megművelhető földterület. A folyókon zavartalanul közlekedhettek a gőzhajók. Lehetővé vált a mezőgazdasági és az ipari termékek gyorsabb, olcsóbb és biztonságosabb szállítása, a levelek, az üzenetek, a táviratok valamint az eszmék, a gondolatok cseréje és az utasforgalom. Megvalósult Széchenyi István, a reformeszmék elindítójának vágya, álma, terve: a Nagyalföld és a Kisalföld folyóinak a szabályozása. A dualizmus kori nagy építkezések elsősorban Baross Gábor közmunka- és közlekedési miniszter nevéhez fűződnek, aki egy ideig kereskedelemügyi miniszter is volt.

A vaseke használata általánossá vált, a nagybirtokokon gőzgépek vontatta többvasú soros ekék (gőzekék) szántották a földet, majd a XIX. század utolsó évtizedében megjelentek a vetőgépek, a XX. század első évtizedében pedig már a traktorok is. Gondot fordítottak a gazdaképzésre, a föld termőerejének állandósítása végett még a kisbirtokon is bevezették a trágyázást és műtrágyázást, meg a vetésforgót.

Országszerte, itt a Délvidéken, a mai Vajdaság területén is megalakultak a gazdakörök, terményfelvásárló és értékesítő szövetkezetek. Búza és más kalászosok, valamint a kukorica mellett egyre több ipari növényt: cukorrépat, kendert, lent, napraforgót, repcét és más haszonnövényt termesztettek. A szőlészet-borászat és a gyümölcsstermesztés is gyorsabb ütemben fejlődött. Az állattenyésztésben döntő fontosságúvá vált a fajtakiválasztás, és az istállózó állattartás. Fajtanemesítés végett állami méntelepek létesültek. Különösen nagy gondot fordítottak a ló-, a szarvasmarha, a sertés és a juhtenyésztésre, meg a méhészet fejlesztésére. Adva voltak, tehát, a gazdasági fejlődés feltételei.

Megoldatlan maradt viszont, egy másik létfontosságú kérdés. Ez pedig a földkérdés volt. A parasztok többségének a helyzete továbbra is súlyos volt. Főleg azért, mert a földterület nagyobbik fele a nagybirtokosok és az egyházak tulajdonában volt. A parasztok jelentős része napszából, cselédmunkából, kubikolásból tengette életét. Ezeket a teljesen elszegényedett parasztokat a nem eléggé fejlett ipar nem tudta foglalkoztatni, átképezni gyári munkásokká. Ezért vett nagy méreteket a kivándorlás a XX. század első évtizedében.

Míg korábban a vámsorompó akadályozta a magyar ipar fejlődését, most a vámúnió tette versenyképesebbé a fejlettebb osztrák ipart a fejlődő magyar iparral szemben. Magyarországon csak a mezőgazdasági terményeket feldolgozó iparágak és az építőipar tudott önállóan fejlődni, mint pl. a malomipar, amely világviszonylatban is élenjáró volt. A textilipar és a fémfeldolgozó iparágak csak állami támogatással tudtak fejlődni. A bányavárosok közelében kiépültek a vasművek. Az ország villamosítása is eredményesen haladt előre. A villanyáram nem csupán világításra szolgált, hanem az erőgépek meghajtására is. A villanymotorok kezdték kiszorítani, a belső elégésű robbanó motorokkal együtt, a termelésből a gőzgépeket. Nem csak Budapest kapott villamost, hanem a XX. század első évtizedében pl. Szabadka és Újvidék is. A transzformátor és a nagyvasút villamosítása magyar szabadalom. Budapesten az első világháború előtti években európai viszonylatban is fejlett volt az autógyártás.

Az ipari munkások helyzete nem volt sokkal jobb mint a mezőgazdasági munkásoké és a szegényparasztoké. Kezdetben törvény nem korlátozta a munkaidő hosszát, a kizsákmányolás mértékét. Még a vásár- és ünnepnap munkaszünetet sem biztosította törvény. Mindezt az egyre izmosodó munkásmozgalomnak kellett kiharcolnia. A munkásmozgalom már a kiegyezést követő első években társadalmi tényezővé vált. Sorra alakultak a munkásegyletek,

amelyek egyidőben művelődési egyesületek is, hisz könyvtárak, olvasótermek, felolvasó összejövetelek, munkás dalárdák, műkedvelő csoportok, sőt munkásegyletek működtek bennük. De szociális intézmények is, mert beteg- és rokkantellátással is foglalkoztak, és gondoskodtak az elhunyt tagok illendő és ingyenes eltemetéséről. Osztályharcos szervezetek is, amelyek harcolnak, ha kell, sztrájkokkal is, a magasabb munkabérekért, a rövidebb munkaidőért, 1890-től a nyolcórás munkanapért, a fizetett vasár- és ünnepnap munkaszünetért, a túlórázás jobb megfizetéséért, stb. Politikai tömörülések is, mert zászlójukra tüzték a politikai jogok kiszélesítését, az általános és titkos választójog bevezetését, az egész társadalom demokratizálódását, a teljes nemzeti egyenjogúságot, és a javak igazságosabb elosztását. Ez a harc különösen 1890-től öltött nagy méreteket, amikor megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely mint a II. Internacionálé tagja, igyekezett politikai egységbe tömöríteni a soknemzetiségű de közös sorsú magyarországi munkásosztályt, hozzájárulni a két legégetőbb kérdés, a nemzeti- és az agrárkérdés megoldásához is. A szakszervezeti szövetségek pedig a bérharcot szervezték országszerte.

A KULTÚRA FEJLŐDÉSE

Az abszolutizmus éveiben még a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság sem működhetett, a cenzúra igyekezett megbénítani a magyar szellemi életet. De nem tudta megakadályozni Arany Jánost, a "Toldi" íróját örökszép balladáinak megírásában, és Tompa Mihály is ekkor írta a "Gólyához" és a "Madár fiaihoz" című allegorikus verseit, Vörösmarty Mihály, a "Szózat" írója, akiről Ady Endre 1900-ban azt mondta, hogy "a költők fejedelme", Jókai Mór, 1848 egyik hőse, és Madách Imre "Az ember tragédiája" írója is még tevékeny az irodalmi és a társadalmi életben. Erkel Ferenc a Bánk-bán megzenésítésén dolgozik és Liszt Ferenc műveit is a magyar szellem hatja át nem csupán a magyar rapszodiákban.

A kiegyezés után még jobban fellendült a művelődési élet, kibővült az elemi és középiskolai hálózat. A budapesti tudományegylet mellett egyetem létesült Kolozsváron, Pozsonyban és Debrecenben, Budapesten pedig Műegylet is nyílt. A két Bolyai (Farkas, és fia János) a XIX. század két legnagyobb matematikusa is ekkor él és alkot.

Tehát a tudományok területén is jelentős előrelépés történt. Megjelent a Történelmi Társulat tudományos folyóirata a *Századok*, Acsádi Ignácnak a jobbágyság történetével foglalkozó könyve, hogy csak példákat említsek. A természettudományok hazai fejlődésének tudható be több világhírű magyar feltaláló feltűnése. A magyar mérnökök forradalmasították a malomipart azzal, hogy különlegesen kiképzett acélhengereket (hengersizék) alkalmaztak a hagyományos malomkövek helyett, amivel finomabb őrleményt lehetett előállítani, és tökéletesítették a rosta- meg szitarendszert. Kandó Kálmán nevéhez fűződik a nagyvasút villamosítása, Bánki Donát szerkesztette meg a Bánki-féle karburátort és még napjainkban is az ő találmánya alapján készülnek a gépkocsik porlasztói. Puskás Tivadar a vezetékes telefonhírmondó feltalálója, Eötvös Loránd pedig az Eötvös-féle torziós ingával tette eredményesebbé a bányászatot és segítette elő a gravitációs vizsgálatokat, stb.

A festők közül Székely Bertalan, Benczúr Gyula, Munkácsy Mihály, Szinyei Merse Pál, Fényes Adolf, Mednyánszky László és mások alkottak örök értékű festményeket.

Az írók fiatalabb nemzedéke a haladó polgári eszméket terjesztették, mint pl. Vajda János, Tolnay Lajos, Mikszáth Kálmán, Komjáthy Jenő, Gárdonyi Géza. A *Hét*, majd pedig a *Nyugat* köré tömörültek a polgári demokratikus fejlődést szorgalmazó és szolgáló írók: Móricz Zsigmond, Kafka Margit, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és mások. Ekkor élt és alkotott a magyar költők egyik legnagyobbika, Ady Endre is, aki 1908-ban a Kárpát-medence, sőt

Kelet-Közép Európa minden népéhez szól, hangot adva ismét az emigráns Kossuth Lajos eszméjének, amikor így dalol:

Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.

A DUALIZMUS VÁLSÁGA

A dualista korszak Magyarországot több gazdasági válság is megrázkódtatta, amelyek fékeztek ugyan, de nem állították le a gazdasági fejlődést és nem rendítették meg a dualista rendszert. Sőt, a XX. század első évtizedében, egészen az első világháború kitöréséig Magyarország volt Európa egyik legdinamikusabban fejlődő országa. De komoly bel- és külpolitikai válságok is megrázkódtatták a dualista rendszert is meg Magyarországot is a kettős Monarchia keretein belül. Egyik ilyen komoly válság, sőt megrázkódtatás volt Bosznia-Hercegovina megszállása 1878-ban.

Bosznia-Hercegovina megszállását nemcsak Frankel Leó, a Párizsi kommün egykoron kimagasló forradalmára, most a magyarországi munkásmozgalom irányítója ítélte el, hanem a magyar közvélemény többsége is ellenezte azt. A *Vasárnapi Képes Újság* pl. képekkel is illusztrált tudósításokat közölt a megszállással kapcsolatos valós helyzetről. Oly nagy volt a magyar polgári sajtó bírálata, hogy maga Ferenc József császár és magyar király a Koronatanács ülésén követelte Tisza Kálmán magyar miniszterelnöktől és belügyminisztertől, hogy fegyelmezze meg a magyar sajtót. Erre Tisza Kálmán azt válaszolta: nem teheti meg, mert Magyarországon annyira szent és sérthetetlen a sajtószabadság, hogy még a saját pártja is ellene fordulna, ha meg akarná azt nyirbálni. Ezek után Őfelsége megelegedett annyival, hogy Tisza igyekezzen oda hatni, hogy a magyarországi sajtó legalább mérsékelje a hangnemét, amit a miniszterelnök meg is ígért, de jelentős eredményt nem tudott elérni. Igaz ettől a dualizmus rendszere még nem került válságba.

Tisza Kálmán csak 1890-ben, tehát 15 évig tartó miniszterelnökség után bukott meg. Közben, rövid időt leszámítva, ő volt a belügyminiszter is, de hosszabb-rövidebb ideig volt pénzügyi miniszter, meg a király személye körüli miniszter is. Bukását a pártja, a Szabadnyelvű Párton belüli ellentétek idézték elő. A párt továbbra is hatalmon maradt, csak a kormányelnöki tisztséget 1890-től Szapáry Gyula gróf töltötte be. Őt követte 1892-ben a polgári származású Wekerle Sándor első kormánya, majd 1895-től 1899-ig báró Bánffy Dezső volt a magyar kormány elnöke. Bánffy nyíltan nevezte magát magyar sovínisztának, és néhány közéleti személlyel egyetemben a 30 milliós magyar államról álmodozott, amelynek minden polgára magyar lesz. De ennek érdekében más nem igen történt, csak az állami anyakönyvvezetés bevezetése. Magát a törvényt 1894-ben hozták meg, amely 1895 október 1-én lépett életbe. Az állami anyakönyvvezetés bevezetése haladó lépés volt, mert Magyarország is, ahol eddig csak az egyházak vezették az anyakönyveket, felzárkózott a többi fejlettebb európai államhoz. A baj ott kezdődött, hogy a fejlett államok gyakorlatát is átvette azzal, hogy Magyarországon (kivéve Horvát-Szlavónországot) anyakönyvileg magyarosították a nem magyar állampolgárok keresztneveit, és magyar helyesírással írták a családneveket is. Ezért a törvény ellen nemcsak az egyházak emelték fel a szavukat, hanem a nemzetiségek is tiltakoztak, ez utóbbiak jogosan. Az egyházak továbbra is végezheték saját szükségletre az anyakönyvvezetést.

A XX. század első évtizedében már komoly politikai válságok feszítették a dualizmusra épülő rendszert. Ez a válság 1905-ben annyira elmérgesedett, hogy Ferenc József uralkodó Magyarország katonai megszállását latolgatta, de nem merte megtenni, mert félt egy újabb 1848-49-től. Pedig a trónörökös Ferenc

Ferdinánd, híveivel egyetemben, mindent elkövetett annak érdekében, hogy ez a megszállás bekövetkezzen. Az uralkodó, bölcsen, inkább hozzájárult ahhoz, hogy a választásokon győztes 48-as Függetlenségi Párt vezette polgári pártokból álló koalíció 1906-ban átvegye a hatalmat és kormányt alakítson. A koalíciós kormány, amely 1906-tól 1909 végéig volt hatalmon, nem tudta kivívni az ország teljes függetlenségét, pedig az volt a cél, hogy Ausztriát és Magyarországot csupán az uralkodó személye kösse össze (perszonálunió). A megyei és a városi önkormányzatok óriási többsége támogatta ezt a nemzeti követelést, de a Kossuth Ferenc (Kossuth Lajos fia) vezette koalíció nem nőtt fel ennek a feladatnak a végrehajtásához. Pedig a nemzetiségek soraiban is voltak komoly politikai erők, amelyek támogatták ezt a törekvést.

Jaša Tomić és pártja, a szerb radikálisok is támogatták a koalíció e törekvését. Számos magyar, de román, szlovák és szerb politikus viszont a trónörökös Ferenc Ferdinánd mögé sorakozott fel, aki azt hangoztatta, hogy a kétközpontú Monarchiát át kell alakítani háromközpontúvá (a szlávok legyenek a harmadik partner), vagy föderalista alapon kell átszervezni. De ez csupán bizonyos tömegek megnyerését szolgáló politikai propaganda volt, mert Ferenc Ferdinánd eredeti célja az egyközpontú, tehát unitarista, sőt abszolutista Monarchia megteremtése volt, amelyet kizárólag Bécsből irányítanak.

A koalíciós kormány számos más kérdést sem tudott megoldani. Nem tudta megakadályozni a Szerbia elleni vámháborút, pedig az csupán a Skoda művek érdekeit szolgálta. Magyarországnak csak kára származott belőle. A végkimenetеле pedig az lett, hogy Szerbia Skoda ágyúk helyett francia ágyúkat vásárolt és Franciaország, valamint az Antant védelme alá helyezte magát.

Az általános választójogot sem tudta bevezetni. Ehelyett ifjú Andrassy Gyula, a fekete gróf, mint belügyminiszter az úgynevezett plurális választójog tervezetével állt elő, amelynek az volt a lényege, hogy mindenki kapott volna ugyan választójogot, de a vagyonosabbak több szavazatot, a vagyontalanok pedig többen csupán csak egyet. Persze, megbukott ez a kísérlet, viszont kiéleződött a viszony a demokratikus erők, amelyek a Választójogi Ligába tömörültek, köztük a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, és a koalíciós kormányzat között, ami jelentősen csökkentette a koalíció tömegbázisát. Az Apponyi Albert művelődésügyi miniszter által előterjesztett iskolareformot szolgáló törvénnyel, a Lex Apponyival, amely a pedagógusok anyagi helyzetén volt hivatott javítani, de az állami támogatást a magyar nyelv kötelező tanításához kötötte a nem magyar anyanyelvű egyházi és községi iskolákban megfelelő heti óraszámmal, maga ellen hangolta a nemzetiségeket, de még az egyházakat is. Az új vasúti törvénnyel, amely a horvát-szlavón vasutakon is a magyar nyelvet akarta megtenni szolgálati nyelvvé, kiváltotta a horvátok ellenállását. Nagy hibát követett el azzal is, hogy nem lépett fel határozottabban Bosznia-Hercegovina annexiója ellen, pedig a magyar közvélemény jelentős része ezt a lépést sem támogatta akárcsak 1878-ban az okkupációt. Vekerle Sándor magyar miniszterelnök lagymatagon ugyan, de támogatta ezt a nem minden veszélytől mentes külpolitikai lépést. A közvélemény már csak azért sem támogatta ezt a lépést, mert újabb szláv tömegeket csatolt most már szorosabban a dualista Monarchiához. Ez viszont Ferenc Ferdinánd politikájának malmára hajtotta a vizet. Az élet iróniája, hogy ő esett áldozatul 1914-ben ennek a terjeszkedési politikának.

Az annexió válság komoly méreteket öltött. Európát is megosztotta, sőt háborús veszélyt idézett elő. Különösen a francia és orosz támogatást élvező Szerbiában vált nagyméretűvé kardcsörtetés. A háborús opció egyik élharcosa éppen I. Péter király idősebb fia, György herceg (Dorđe Karadordevic), a későbbi Sándor király bátyja volt. De leintették, mert az Antant még nem látta elérkezettnek az időt a végső leszámolásra a két szembenálló katonai tömb között. Szerbia viszont titokban támogatta a boszniai szerb ifjúság mozgalmát, az Ifjú Bosznia (Mlada Bosna) mozgalmát, amely előkészítette, majd 1914-ben végre is hajtotta a merényletet az osztrák-magyar trónörökös Ferenc Ferdinánd ellen. Ez a merénylet nem lett az oka, hanem csak okozója az I. világháború kitörésének.

Mivel a koalíció elveszítette a magyar választópolgárok többségének a támogatását, mert a koalíciós partnerek több kérdésben, így pl. a magyar nemzeti bank kérdésében sem tudtak egy nevezőre jutni, 1909-ben elveszítették a parlamenti választásokat. Ekkor ismét a kiegyezés alapjain álló párt, a valamikori Szabadnyelvű Párt utóda, a gróf Tisza István vezette Nemzeti Munkapárt vette át a hatalmat és alakított kormányt.

Tisza István vaskézrel és vasakarattal "teremtett rendet" az országban meg az országházban is. Később, Magyarország miniszterelnökeként is nemcsak mint pártvezér, Magyarországot teljesen a Központi Hatalmakhoz, végső soron Németországhoz láncolta. Magyarország is egyre inkább szembe találta magát a másik imperialista tömbbel, az Antanttal, azaz Nagy-Britanniával, Franciaországgal és Oroszországgal. Pedig Tisza István nem egyezett mindenben Bécs és az udvar politikájával, különösen nem a trónörökös Ferenc Ferdinánd törekvéseivel, politikai célkitűzéseivel. Hitt abban, hogy Magyarország természeti adottságai nagyobbak mint Ausztriáé, ezért idővel a dualista Monarchián belül Magyarország veszi át a vezető szerepet. Ez különben számos magyar politikus rögeszméje volt, és szinte a hivatalos politika részévé vált. Bár volt számos olyan politikus is, akik óva intettek arra, hogy ez téves felmérésekre épülő politikai elképzelés. Egyrészt azért, mert túlértékeli Magyarország adottságait és erejét, másrészt nem veszi figyelembe Németország terjeszkedési törekvéseit a Közel-Kelet felé, pedig már a Drang nach Osten előrevetette árnyékát. Ezt a politikát pedig csak Magyarország rovására lehetett megvalósítani.

EMLÉKEZTETŐ

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc leverése után a bécsi udvar bevezette az abszolutizmust (Bach-korszak). Magyarországot kerületekre osztotta fel és létrehozta a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot, de mindenütt a német lett a hivatalos nyelv. A kerületeket is, meg a Szerb Vajdaságot is közvetlenül Bécsből irányították. A közigazgatás vezetésével idegeneket bíztak meg, kiket a nép Bach-huszároknak nevezett. A magyar nép nagy ellenállása miatt és a katonai vereségek hatására az uralkodó Ferenc József 1867-ben kénytelen volt kiegyezni a magyarokkal. Az osztrák-magyar kiegyezés értelmében létrehozták a dualista Osztrák-Magyar Monarchiát. Megalakult a független magyar kormány, a törvényeket a magyar parlament hozta meg, a király pedig szentesítette azokat. Közös volt a külügy, a hadügy és a vámügy, meg a közös ügyek pénzelését szolgáló pénzügy. Az 1868-as magyar-horvát kiegyezés nyomán Horvátország és Szlavónia belső autonómiát kapott.

A kiegyezések után a politikai élet szabadabbá vált, megalakultak a politikai pártok. Az ország két legsúlyosabb kérdését: az agrár és a nemzetiségi kérdést a magyar kormány nem tudta maradéktalanul megoldani. A nemzetiségi kérdés megoldására 1868-ban meghozták a nemzetiségi törvényt, amely haladó volta ellenére sem elégítette ki a magyarországi nemzetiségeket. A földnélküli parasztság pedig továbbra is föld nélkül maradt. Az ország demokratizálódása sem fejeződött be, mert nem vezették be az általános és titkos választójogot. De teljes volt a sajtószabadság, eléggé szabad volt a gyülekezési és egyesülési jog, megalakulhattak a különféle társadalmi egyletek, egyesületek, intézmények, amelyek segítségével élénkebbé vált a társadalmi élet, gyorsabb ütemű a polgárosodás. Nagy hibái ellenére fontos esemény, és haladó lépés volt az állami anyakönyvvezetés bevezetése 1895-ben.

A gazdasági élet előtt is szabadabbá vált az út, ami jó hatással volt az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés és a kereskedelem fejlődésére. Olyannyira, hogy a XX. század első évtizedében Magyarország Európa egyik gazdaságilag leggyorsabban fejlődő országa volt. Társadalmi téren fontos szerepet töltött be a magyarországi munkásmozgalom, különösen a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezeti szövetségek megalakulása után.

Hatalmas léptekkel haladt előre a magyarországi művelődési és tudományos élet, fejlődött és terebélyesedett az iskolarendszer és az iskolahálózat, új egyetemek is nyíltak, irodalmi, történelmi és természettudományi folyóiratok indultak, számos tudományos felfedezés, technikai találmány, újítás fűződik a magyar tudósok és feltalálók, technikusok nevéhez. Virágzik az irodalmi élet és a képzőművészetek, a színjátszás, az építészet, a zenei élet.

Különösen nagy jelentőséggel bír a folyók szabályozása és az ármentesítés, a vasúti és a közúti hálózat kiépítése, a postaforgalom modernizálása, amely a távíró- és a telefonszolgáltatást is magába foglalta. Könnyebbé, gyorsabbá, olcsóbbá vált az árú- és az utasszállítás, a gondolatok áramlása, továbbjuttatása.

Számos gazdasági és politikai válság ellenére sem rendült meg végzetesen a dualista rendszer egészen a világháború kitöréséig. A dualizmusra épülő rendszer átvészelte Bosznia-Hercegovina megszállását, majd annektálását, a vámháborút Szerbiával, sőt még a XX. század negy politikai válságát is.

KÉRDÉSEK

1. Mi volt a Bach-korszak lényege Magyarországon?
2. Miért szüntette meg az uralkodó az abszolutizmust?
3. Mi volt az osztrák-magyar kiegyezés lényege?
4. Hogyan intézkedett az 1868-as nemzetiségi törvény?
5. Hogyan alakult a gazdasági élet a kiegyezés után?
6. Miért volt fontos a folyók szabályozása és a közlekedés fejlesztése?
7. Hogyan és miért küzdött a magyarországi munkásmozgalom?
8. Milyen eredmények születtek művelődési és tudományos téren?

MAGYARORSZÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

A háború előtti politikai helyzet alakulása

A dualizmus-kori Magyarország legsúlyosabb következményekkel járó gyengesége az volt, hogy nem tudta megoldani a soknemzetiségű agrárország két legfontosabb kérdését: a nemzeti és az agrárkérdést, de még csak komolyabb erőfeszítéseket sem tett az utóbbi megoldására. E két kérdés megoldása nélkül pedig az ország demokratizálódását sem lehetett befejezni azon a szinten, amelyen a fejlettebb nyugat-európai országok álltak. A helyes politikai akarat hiányában szenvedőkre mondta egy alkalommal gróf Károlyi Mihály egy ókori latin mondás nyomán, hogy "Akit az Isten el akar veszejteni, annak előbb elveszi az eszét." Pedig voltak a magyar népnek olyan kiváló politikusai, akik szóban és írásban, még saját pártjuk ellenében is hangoztatták, hogy a magyar politikai pártok, de legfőképpen a 48-as Függetlenségi Párt legfontosabb feladata, a magyar nép érdekében is, hogy megteremtse az együttműködést a nemzetiségekkel, rugalmasabban és okosabban kezelje az agrárkérdést és az ország demokratizálódásának a kérdését. Mocsáry Lajos volt az élenjáró ezen a téren. És tette ezt oly nagy meggyőző erővel, hogy saját Függetlenségi Pártja lemondott róla, habár a párt egyik kimagasló vezéralakja volt. A már koros politikusnak még a XX. század első évtizedében itt a déli végeken is volt több támogatója, hogy csak Lovászy Mártont, Teleki Arvédót és Balla Aladárt említsem, akik népszerűvé váltak a nemzetiségek körében is. Mocsáryt szinte mindegyik nemzetiségi politikus rendkívül nagyra becsülte.

Mocsáry többek között ellenezte a magyar nyelv, mint államnyelv tanításának kötelezővé tételét a nem magyar nyelvű iskolákban, mert jobbnak tartotta, ha mindenki saját önszántából, jól felfogott érdekből tanulja meg azt, mint többségi nyelvet, nem pedig kényszerből. Amikor 1907-ben a Lex Apponyi kapcsán nagyon elmérgesedett a vita a magyar uralkodó pártok – a koalíció és a

nemzetiségi pártok között, ugyanez a Mocsáry tiltakozott az ellen, hogy a nemzetiségi politikusok többsége kiegyenlítette a magyar nemzetet és népet a reakciós magyar politikai elittel.

Mocsáry arra is figyelmeztette a koalíciós kormányt, hogy ha másért nem, akkor legalább saját jól felfogott érdekében ne folytasson egyidőben kétfrontos harcot: egyrészt Bécs ellen, másrészt a nemzetiségek ellen. Annál is inkább, mert az ország függetlenségét csak a nemzetiségek segítségével tudja kiharcolni. Már 1906-ban figyelmeztetett: ha a koalíciós pártok nem folytatnak ésszerűbb politikát, elveszítik tömegbázisukat és a következő parlamenti választásokat elveszítik az újjászervezett szabadelvű párttal szemben, hisz Tisza István, Bécsre támaszkodva, már nagyon dolgozik ezen. A későbbi fejlemények teljesen igazolták Mocsáryt.

Mocsáry az annexió ellen is felemelte szavát. Nemcsak a magyar közvélemény előtt, hanem Európához szólva német nyelven is egy 1908-ban megjelentetett írásában. Ebben a tanulmányában Mocsáry kihangsúlyozza, hogy a magyar közvélemény ellenzi az annexiót, mint ahogyan annak idején az okkupációt is ellenezte. Sőt arra is rámutat, hogy Ausztria csak Németország támogatásával képes végrehajtani az annexiót, ami pedig előrevetíti a németek "Drang nach dem Osten" politikáját.

A polgári ellenzék balszárnya Justh Gyula, majd Károly Mihály vezetésével látta, hogy a magyar nép érdekeit jobban szolgálná, ha az ország az Antanttal és a Duna menti népekkel együtt a porosz vezetés alatt álló Németország és a Habsburgok ellen fordulna. Kereste és meg is találta a közeledés útját a nemzetiségi pártok egy része felé, mint például a Jaša Tomić vezetése alatt álló szerb radikálisokkal és a Vasa Stajic köré tömörülő szerb demokratákkal, valamint a szociáldemokratákkal. Közös erővel léptek fel az általános és titkos választójogért is. Újvidéken, de másutt is, gyakoriak voltak a nagygyűlések, amelyeken magyarul, szerbül, németül szóltak a szónokok az egybegyűlt tömegekhez. Különösen a koalíciós kormány idején, de később is gyakoriak voltak az ilyen tömeggyűlések.

1910-től a parlamenti többség Tisza István Nemzeti Munkapártjának a politikáját támogatja. Tisza pedig nagyon kemény, sőt kíméletlen módszerekkel hajtotta végre akaratát. Mindent elkövetett, hogy a parlamentben lehetetlenné tegye az ellenzéki pártokat, a magyar ellenzékét csakúgy, mint a nemzetiségeket. 1912-ben rendőrséggel távolította el az ellenzéki politikusokat a házból (az Országházból), csak hogy meghozathassa az új házszabályt, amely szinte teljesen lehetetlenné tette az ellenzék munkáját a parlamentben. Ezzel végérvényesen a Központi Hatalmakhoz, azaz Németországhoz és Ausztriához kötötte Magyarország és a magyar nép sorsát.

Tisza István is tisztában volt azzal, hogy Magyarország érdekei megkövetelik azt, hogy kormányzata javítson a nemzetiségi viszonyokon, hogy ezzel is enyhítse a belső nyomást, azt a feszítő erőt, amely szétvetheti az országot. Ezzel is magyarázható, nem csupán az Osztrák-Magyar Monarchia meg Németország azon törekvéseivel, hogy Romániát is megnyerje a Központi Hatalmaknak, amikor Tisza komolyan dolgozott azon, hogy megegyezzen a magyarországi Román Nemzeti Párttal. Sokan félreértették Tiszát. A nacionalisták azért támadták a Tisza-féle román paktumtárgyalásokat, mert elleneztek minden együttműködést a nemzetiségekkel, de a magyar demokrácia tábora is félreértette Tiszát. Károlyi Mihály is, de még a munkásmozgalmi sajtó is ellenezte ezeket a tárgyalásokat, de egészen más okokból kifolyólag, mint a nacionalisták. Úgy vélték, hogy Tisza csak manőverezik azzal a szándékkal, hogy a románokat is megnyerje saját reakciós politikájának a támogatására. Csak a már nagyon koros Mocsáry Lajos és Jászi Oszkár vélekedtek másként. Jászi szerint a nemzetiségek annyira megerősödtek, hogy a magyar államnak számolnia kell velük, és ezért támogatta Tiszát, Mocsáry pedig így vélekedett: nem az a legfontosabb, hogy kinek a sugallatára és miért csupán a románokkal folytat Tisza tárgyalásokat, a fontos az, hogy megszülessen a nemzetiségi béke.

A HÁBORÚ KITÖRÉSE ÉS A HADIHELYZET ALAKULÁSA 1914-TŐL 1918-IG

Az Osztrák-Magyar Monarchia sem katonailag, sem gazdaságilag nem készült fel a háborúra, bár a katonai vezérkar azt állította, hogy hadereje Szerbiát lerohanja még mielőtt Oroszországnak sikerül mozgósítania, ha hadat is üzen a Szerbia elleni támadás miatt. Tisza másként látta a helyzetet. Ezért a Koronatanácson óva intette Ferenc József császárt és királyt, hogy Szerbiának ne küldjenek olyan súlyos feltételeket szabó és keményhangú ultimátumot, mint amilyent elő terjesztettek. Majd amikor ez még is megtörtént, kérte az uralkodót, hogy ne üzenjen hadat, de másodszor is egyedül maradt, és végül maga is hozzájárult az ultimátumhoz, meg a hadüzenethez is. Ferenc József pedig megfogalmazta híres-hírhedt mondatát: Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam... És ezzel kezdetét vette nemcsak a Szerbia elleni háború, hanem az európai, majd a világméretű első világháború.

Az uralkodó politikai irányzat háborús propagandájában azt a körülményt is kihasználta az uszításra, hogy a szarajevói merényletben nem csupán a trónörökös Ferenc Ferdinánd esett a merénylők áldozatává, hanem felesége is, tehát egy nő. Amikor pedig Oroszország is hadba lépett, a "cári barbarizmus" elleni harc szükségességét hangoztatták.

Tisza István magyar miniszterelnökként mindent elkövetett, amit csak tehetett, hogy a Központi Hatalmak megnyerjék ezt a háborút. Ezért még a nemzetiségek felé is igyekezett közelíteni. 1914 októberében, tehát már a háború alatt, így ír a kultuszminiszterhez: " Akár tetszik nekünk, akár nem, az e hazában élő nemzetiségeknek jogukban áll saját kultúrájukat fejleszteni..."

A háború kitörését követően a nemzetiségi politikusok jelentős részét, főleg a szerb politikusokat és az ismertebb személyeket letartóztatták és internálták, akárcsak a szociáldemokrata párt néhány vezetőjét. De már 1914. november 7-én teljes amnesztiában részesítették a nemzetiségi, meg a szociáldemokrata politikai eliteltekét. A görögkeleti metropolitához írott levelében Tisza továbbra is szavatolja a felekezeti iskolák oktatási nyelvét és a hatóság előtti nyelvhasználatot, sőt még a választói jog kiszélesítését is kilátásba helyezi a nemzetiségek számára. Többször is hangoztatta, hogy a néphez olyan nyelven kell beszélni, amelyet az megért. Tehát anyanyelvén, ha magyarul nem tud.

Ennél többet azonban nem hajlandó adni. Még az erdélyi németeknek sem volt hajlandó megadni az autonómiát. Nem fogta fel, hogy rövidlátó politikájával saját nemzetének árt a legtöbbet?!

Magyarország katonaköteles lakosságának nagy többségét a német vezényletű közös hadseregbe, és csupán csak kisebbik részét sorolták a magyar honvédségbe. A közös hadsereg tisztikarának többségét is németek (osztrákok), csehek, horvátok, stb. alkották és csak elenyésző része volt magyar nemzetiségű. A magyar honvédség vezényleti nyelve magyar, a horvát honvédségé (domobran) pedig horvát volt.

1914-ben ezek a hadseregek vereséget szenvedtek mind az orosz, mind a szerb hadszíntéren, mert az oroszok a vártnál sokkal gyorsabban mozgósítottak és azonnal támadásba lendültek. Beigazolódást nyert, hogy a koronatanácsai ülésen lefolyt vitában Tisza Istvánnak volt igaza, nem pedig Conrad von Hatzendorf vezérkari főnöknek.

Szerbiát csak 1915-ben sikerült német és bolgár segítséggel megszállnia a Központi Hatalmak haderejének, a keleti hadszíntéren pedig átmeneti győzelmet aratni az oroszok felett, de óriási veszteségek árán. 1916-ban viszont átmenetileg ismét az oroszok voltak eredményesebbek. Offenzívájuk nyomán félmillió volt az osztrák-magyar haderő vesztesége. Ennek az orosz offenzívának a hatására, valamint azért, mert az Antant többet ígérhetett mások kárára, mint a Központi Hatalmak, Románia, amely addig a Központi Hatalmakkal rokonszenvezett, most az Antant oldalán szállt hadba. A román hadsereg betört Erdélybe. Csak nagy

erőfeszítések árán sikerült az orosz segítséget közvetlenül élvező román támadást visszaverni, és a hadszínteret a Kárpátok vonulatán kívülre helyezni.

Az osztrák-magyar hadsereg az olasz hadszíntéren sem tudott nagyobb sikereket elérni. Kezdetben azért, mert váratlanul érte a Központi Hatalmakat az a tény, hogy a valamikori Hármasszövetség harmadik tagja, Olaszország is az Antant oldalára állt, hisz ő is nagyobb ígéreteket kaphatott az Antanttól, mint a Központi Hatalmaktól. Oda ígérték neki Isztriát, Fiumét, meg Dalmáciát. Csak 1917-ben sikerült ezen a hadszíntéren jelentősebb eredményeket elérni, amikor az októberi offenzívában az osztrák-magyar seregeknek sikerült áttörniük az olasz frontot. Ezt követően itt is megmerevedett a frontvonal, és itt is kialakult a lövészárkok-háború.

1918-ban megpecsételődött a Központi Hatalmak, tehát Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Törökország és Bulgária sorsa. Először is azért, mert annak ellenére, hogy 1917-ben Oroszországban kitört a forradalom és ezt követően enyhült, majd megszűnt a keleti nyomás, a németeknek nem sikerült kivívniuk a győzelmet a nyugati fronton, tehát a franciaországi harctéren. Az 1918 június-júliusi német offenzíva is meghiúsult. Közben a nyugati hadszínterre megérkeztek az amerikaiak jól felszerelt és kiképzett haderejükkel. Amerika hivatalosan a német tengeralatjáró-háború miatt lépett hadba a Központi Hatalmak ellen, mert a német tengeralatjárók több amerikai kereskedelmi hajót is elsüllyesztettek, amelyek hadianyagot és más, a háborúhoz szükséges anyagot szállítottak főleg Nagy-Britanniának és Franciaországnak. Az igazi ok viszont az volt, hogy az Antantot akarta győzelemre segíteni, mert csak ebben az esetben fizettethette meg a két ország hatalmas adóságát, amelyet a háború alatt halmoztak fel az Amerikai Egyesült Államokban. Az osztrák-magyar hadsereg pedig Olaszországban a Piavénál vezetett utolsó nagy offenzívájában szenvedett nagy vereséget, majd a balkáni front is összeomlott.

A POLITIKAI ÉS A GAZDASÁGI HELYZET ALAKULÁSA A HÁBORÚ ALATT

A háborús erőfeszítések érdekében a kormány mind politikai, mind gazdasági téren széles felhatalmazást kapott a parlamenttől. A közigazgatást kormánybiztosok irányították, korlátozták az egyesületek működését, megtiltották a gyűléseket, a felvonu-lásokat, a sajtót, de még a postai küldeményeket is cenzúra alá helyezték. Hogy elejét vegyék a nemzetiségi és munkásmozgalmi, meg más ellenzéki megmozdulásoknak, átmenetileg ezek vezetőit internálták.

A háború alatt súlyos helyzetbe került az ipar és a mezőgazdaság. Egyre több embert mozgósítottak a hadseregbe, ezért, főleg a mezőgazdaságban mind nagyobbá vált a munkaerőhiány. 1915-1916-tól kezdve egyre több férfimunkát végeztek a nők. Kezdetben csak az ipari cikkek hiánya öltött nagyobb méreteket. Később már élelemből sem jutott elegendő a lakosság ellátására, különösen a városokban. De a hadsereg élelmiszerellátása is egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A parasztoktól mind gyakrabban erőszakkal, fegyveres segédlettel vették el, rekvirálták el a felesleggé nyilvánított élelmiszert. A hadiipar számára is egyre nehezebben tudták biztosítani a nyersanyagot. A templomtornyokból leszerelték a harangokat, a háztartásokból begyűjtötték a színes fémekből készült tárgyakat (mozsarakat, kilincseket, edényeket), hogy ágyúkat, meg lövedékhüvelyeket gyártsanak belőlük.

Felgyorsult a lakosság rétegeződése. A szegények még szegényebbekké váltak, de a középréteg is egyre jobban elszegényedett. Másrészt nagyon meggazdagodtak a hadiszállítók és a feketézők, a zugkereskedők. A falusi jegyzők szinte az élet és a halál uraivá váltak.

Az 1915-ös háborús sikerek hatására a német imperializmus egyre jobban megmutatta igazi arcát. Többé már nem titkolták a "Mittel-Europa" tervet, a Drang nach Ostent, amely szerint Közép-Kelet Európa, s benne Magyarország is, a német vezetés alatt álló politikai, katonai és gazdasági tömörüléssé kell, hogy váljon. Ez a felismerés, valamint az 1916-ban elszenvedett nagy katonai

vereségek kijózanítólag hatottak a tömegekre is, az ellenzéki politikusok egy részét pedig cselekvésre készítették. Károlyi Mihály gróf 20 képviselővel kivált a Függetlenségi Pártból, amely már régen elhagyta nevéből a 48-as jelzöt, de főleg ennek igazi tartalmát, és megalakította a Károlyi-pártot, amely a háború minél előbbi és hódítások nélküli befejezését követelte. Minden békekövetelés kudarcba fulladt, mert az Antant is imperialista háborút folytatott, akárcsak a Központi Hatalmak.

A nagyobb nyomaték végett a magyarországi baloldali és polgári demokratikus pártok: a Károlyi-párt, a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisok, a Vázsonyi Vilmos-féle párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1917-ben megalakították a választójogi blokkot az ország demokratizálása céljából. Annak ellenére, hogy erőteljesen tevékenykedett, nem sikerült kiharcolnia az általános és titkos választójogot. Az ország népe továbbra is, nemzeti és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül, első és másodrendű polgárok maradtak. Hovatartozásukat elsősorban vagyoni helyzetük szabta meg.

A gazdasági helyzet romlása a munkásosztály helyzetét is nagyon lerontotta. Már 1915-ben sor került az első bérharcokra, sztrájkokra, mert a bérek nem követték az infláció ütemét, tehát az árúcikkek drágulását. A sztrájkok, bérharcok 1916-17-ben még gyakoribbá váltak. Amellett a bérharc egyre jobban egybeolvadt a politikai harccal. Fokozatosan kibontakozott a forradalmi válság, amelyet még jobban felgyorsítottak az oroszországi forradalmi eseményekről érkező hírek.

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA SZÉTHULLÁSA

A katonai vereségek, valamint a belső politikai és gazdasági válság megtette a magáét. Egyre gyakoribbá váltak a katonalázadások, mind több katona szökött meg az egységeiből. Az elszökött katonákból megalakult a "zöld káder" (a szökött katonák főleg az erdőkben húzódtak meg, innen az elnevezés), amely, nem egyszer fegyverrel is szembeállt a csendőrökkel, a katona-csendőrökkel, de a fosztogatások is gyakoriakká váltak. A parasztság soraiban is egyre jobban növekedett az elégedetlenség a mind gyakoribb rekvirálások, a csendőri és jegyzői önkény miatt. A munkások soraiban pedig azért is, mert a bérek már nem fedezték az élelemre szükséges kiadásokat sem, az ipari cikkek pedig a dolgozó rétegek számára megfizethetetlenekké váltak.

A magyar nép a hódítások nélküli béke megteremtésének volt a híve, de az ország területi épségét is meg akarta őrizni. A nemzetiségek viszont el akartak szakadni Magyarországtól és az Osztrák-Magyar Monarchiától, hogy egyesülhessenek a szomszédos anyaországaikkal, illetve megalakíthassák saját nemzeti államaikat. E célból hozták létre nemzeti tanácsaikat. Ezt megkönnyítette nekik IV. Károly magyar király és osztrák császár, aki 1916-tól uralkodott, amikor Ferenc József meghalt.

IV. Károly ugyanis 1918. október 16-án manifesztummal fordult a néphez (Októberi manifesztum), a Monarchia minden népéhez, amelyben felszólította őket, hogy építsék ki nemzeti tanácsaikat. Ezzel, valójában felszólította a nemzetiségeket a két központú Monarchia szétzúzására, ami enélkül is bekövetkezett volna, de felgyorsította az eseményeket. Amellett hozzájárult a frontok felbomlásához. Már 1918. szeptember második felében a francia és a szerb haderő Szalonikinál áttörte a frontot. Ennek hatására Bulgária és Törökország letette a fegyvert. Október 26-án az olaszok is nagy offenzívába kezdtek és szintén áttörték a frontot.

Ezeknek az eseményeknek a hatására október végén Ausztriában, meg Magyarországon is kitört a forradalom. Közben sorra alakultak a nemzeti tanácsok majd 1918. október 20-án Túróc-szentmártonban a szlovákok, október 28-án Prágában a csehek, október 29-ben Zágrábban a horvátok, november 25-én Újvidéken a délmagyarországi szerbek, december 1-én, Gyulafehérváron az erdélyi románok kimondták elszakadásukat. Ez év október 25-én Károlyi Mihály

vezetésével Budapesten megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, majd november 3-án Ausztria és Magyarország is aláírta a fegyverszüneti megállapodást. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott.

POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM MAGYARORSZÁGON

A Magyar Nemzeti Tanács október 25-én három párt akaratából jött létre: A Károlyi Mihály vezette Függetlenségi Pártból, a Jászi Oszkár vezetése alatt álló Radikális Pártból és a Magyarországi Szociáldemokrata Pártból alakult meg. A Nemzeti Tanács programba foglalta a háború azonnali befejezését, Magyarország függetlenségének a kikiáltását, a polgári jogok szavatolását, a társadalmi reformokat, az agrárreformot, a népek önrendelkezési jogát, de Magyarország területi integritásának a megőrzésével.

A forrongó katonai egységekben megalakultak a katonai tanácsok, Budapesten pedig a Budapesti Katona Tanács, amely igyekezett egységbe tömöríteni az összes katona tanácsot és azonnal támogatásáról biztosította a Nemzeti Tanácsot. A forradalmi katonák öszirózsát tűztek a sapkájukra, innen ered az " őszi rózsás forradalom " elnevezés.

A Nemzeti Tanács október 30-ról 31-re virradó éjjel átvette a hatalmat. Ekkor megalakult a Károlyi-kormány, kikiáltották Magyarország függetlenségét, a tömegek követeléseit pedig polgári demokratikus reformok bevezetésével igyekeztek kielégíteni. A köztársaság kikiáltására csak november 16-án került sor. Károlyi Mihály lett a köztársasági elnök. A Károlyi-kormány szerette volna megőrizni az ország területi egységét. E célból különbékét igyekezett kötni az Antanttal, a nemzetiségeknek pedig felkínálta a területi autonómiát. A békekötés végett utazott a Károlyi vezette kormányküldöttség Belgrádba. Az Antant balkáni haderejének főparancsokával folytatott tárgyalások nem jártak sikerrel, a nemzetiségek pedig nem elégedtek meg a területi autonómiával, hanem saját nemzeti államokban akartak élni.

Végső soron Wilson amerikai elnök 14 pontba foglalt eszméi sem valósulhattak meg emiatt Közép-Kelet Európában, pedig az Antant is látszólag magáévá tette Wilson eszméit és Károlyi is erre alapozta politikáját. Wilson a vitás kérdéseket a nemzetközi méltányosság és a nemzetek önrendelkezése alapján akarta megoldani. Ebben a térségben lehetetlen volt nemzeti államokat létrehozni anélkül, hogy nagy nemzettestek ne kerüljenek idegen uralom alá. Még ettől is nagyobb bajt okozott, hogy nem valósulhatott meg Wilson azon elképzelése, hogy ebben a térségben is létre kell jönnie a nyugati mintájú demokratizmusnak. Károlyi, aki teljes egészében magáévá tette a Wilson elveket, s ezeket szerette volna maradéktalanul megvalósítani a széleskörű autonómiák biztosításával és a demokratikus köztársaság kiépítésével. Koalíciós kormányt hozott létre, amelyben kezdetben a negyebirtokos Batthyányi gróf is részt vett a polgári radikálisokkal és a szociáldemokratákkal együtt. Tehát az osztálybékén nyugvó köztársaságot akart. Sikert is megvalósítani az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadságot. Demokrácia tehát létezett de az osztálybéke és a nemzeti együttműködés nem valósult meg. Az agrárreform kérdésében Károlyi személyes jó példával akart elöljárni azzal, hogy felosztotta az agrárérdekeltek között egyik nagybirtokát, de példáját nem volt hajlandó követni a többi nagybirtokos.

Károlyi számára a Vyx-jegyzék jelentette a legnagyobb csapást, mert ez a jegyzék bebizonyította, hogy a győztes nagyhatalmak, de különösen Franciaország nem a Wilsoni elvek alaján akarják megvalósítani a nemzeti önrendelkezés jogát, hanem úgy, ahogyan azt nagyhatalmi érdekeik diktálják. A párizsi békekonferencia 1919 február 26-án ugyanis olyan döntést hozott, hogy a magyar kormánynak a tiszántúli területek nagyobb részét is át kell adnia az Antantnak. Ezt jegyzékbe foglalta, amelyet a francia Vyx alezredes nyújtott át a magyar kormánynak. Károlyi és kormánya ezt a megalázó rendelkezést nem fogadhatta el, végrehajtását nem volt ereje megakadályozni, ezért inkább

lemondott. Ezzel be is fejeződött a magyar demokratikus forradalom őszirózsás szakasza.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA

Amikor a polgári kormány látta, hogy nem képes megőrizni az ország területi integritását, és az országban sem képes biztosítani a szociális békét, mást nem is tehetett, mint lemondott, azzal, hogy a szociáldemokraták egyedül alakítsanak kormányt. A szociáldemokraták viszont nem merték egyedül vállalni a hatalom gyakorlását, hanem kiegyeztek, majd egyesültek az időközben megalakult kommunista párttal, amely a Komunisták Magyarországi Pártja nevet vette fel. A megegyezésre 1919. március 21-én került sor, amikor a szociáldemokrata és kommunista párt egyesülésével megalakult a Magyarországi Szocialista Párt. Ez a párt bevezette a proletárdiktatúrát, megalakította a Forradalmi Kormányzótanácsot, kikiáltotta a Magyar Tanácsköztársaságot, létrehozta a Vörös Őrséget és a Vörös Hadsereget, kisajátította a nagyüzemeket és a nagybirtokokat, jelentősen felemelte a béreket és más szociális intézkedéseket tett, hogy minél nagyobb tömegeket sorakoztasson fel maga mögött.

A Szovjetország mintájú Magyar Tanácsköztársaság megalakulása nemcsak a magyarországi nagytőkéseket és nagybirtokosokat rémítette meg, hanem Csehszlovákia, Románia és a Szerb Horvát Szlovén Királyság és a győztes Antant tagországainak urait is, mert félték a forradalom továbbterjedését Nyugaton. Ezért utasították az említett szomszédos országokat, hogy fegyvers intervencióval semmisítsék meg a Magyar Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság ellen pedig teljes gazdasági zárlatot vezettek be. Először a csehszlovák hadsereg támadt a Magyar Tanácsköztársaságra, de az alig megalakult magyar Vörös Hadsereg vereséget mért rá, és mélyen behatolt Felvidék területére lehetővé téve, hogy Kassán kikiáltsák a Szlovák Tanácsköztársaságot.

Az Antant, hogy megmentse Csehszlovákiát a katonai vereségtől, jegyzékben követelte a Magyar Tanácsköztársaságtól, hogy azonnal vonja vissza csapatait Csehszlovákiából. Ennek ellenében megígérte, hogy kivonja a román haderőt a tiszántúli területek nagy részéről. A magyar Vörös Hadsereg északon visszavonult, a román viszont az Antant sugallatára nem.

A Magyar Tanácsköztársaság a gazdasági zárlat miatt egyre súlyosabb helyzetbe került. Annál is inkább, mert mind nagyobb lett az országon belüli ellenállás a proletárdiktatúrával szemben, és sem a gazdaságát nem tudta kiépíteni, sem a hadseregét jobban megszervezni és felfegyverezni, hogy újabb sikeres offenzívát indíthasson. Ezúttal a román hadsereg ellen a Tiszától keletre elterülő területek felszabadítása végett. Még is Szolnoknál elindították a támadást, amely azonban vereséggel fejeződött be. A román hadsereg Budapestre is bevonult. A Magyar Tanácsköztársaság 1919 augusztus 1-én elbukott.

EMLÉKEZTETŐ

Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia tagjaként a Központi Hatalmak oldalán vett részt az első világháborúban. Egy olyan háborúban, amelyből győzelem esetén sem kerülhetett volna ki győztesként a "Mittel-Európa" terv miatt. Amellett sem az osztrák vezényletű osztrák-magyar hadsereg, sem pedig a magyar, sem a horvát honvédség nem készült fel eléggé a háborúra; sem morálisan, sem kiképzés, sem felszereltség tekintetében. A háborús célkitűzések is igazságtalanok, hódító jellegűek voltak. Ezért, bizonyos részeredmények ellenére, amelyekért hatalmas árat kellett fizetni, a háborút nem nyerhette meg. A magyar nép pedig, még győzelem esetén is inkább vesztes, mint nyertesként kerülhetett ki belőle.

A gazdasági és politikai helyzet alakulása sem kedvezett a háborús erőfeszítéseknek. A mozgósítások miatt egyre növekedett a munkaerőhiány a

mezőgazdaságban. Ezért csökkent az élelmiszertermelés, a háborúra átállított ipar pedig nem tudta ellátni a lakosságot, később még a hadsereget sem. Felgyorsult a lakosság rétegeződése, a tömegek elszegényedése, a gazdagok egy része pedig még jobban meggazdagodott. A nemzetiségi viszonyok is nagyon kiéleződtek. A szabadságjogokat is leszűkítették. A "Mittel Európa" terv is nagy nyugtalanságot váltott ki az emberekben. Az ellenzéki politikusok, Károlyi Mihály és mások hódítás nélküli békét követeltek, meg általános választójogot, tehát a politikai és gazdasági élet demokratizálását. A parasztok és a munkások helyzete leromlott a rekvilárások, illetve az alacsony munkabérek miatt, amelyek nem voltak arányban az árak emelkedésével. Ezért egyre gyakoribbak a bérharcok, a sztrájkok, mind jobban mélyült a forradalmi válság.

A katonai vereségek, valamint a belső gazdasági, politikai és társadalmi válság miatt széthullott az Osztrák-Magyar Monarchia. A nemzetiségek a wilsoni elvekre hivatkozva, meg IV. Károly király Októberi manifesztuma nyomán kimondták elszakadásukat a Monarchiától és Magyarországtól. Magyarországon kitört a polgári demokratikus forradalom. Károlyi Mihály sem mint kormányfő, sem mint köztársasági elnök nem tudta megszilárdítani az új, demokratikus hatalmat, mert ezt az Antant nem tette lehetővé számára. Az ország területi integritását sem tudta megmenteni. Ezért a Vyx-jegyzék után kénytelen volt lemondani.

A Magyarországi Szociáldemokrat Párt nem merete egyedül vállalni a kormányzást, ezért kiegészített a Magyarországi Kommunisták Pártjával, megalakították a Magyarországi Szocialista Pártot, amely kikiáltotta a Magyar Tanácsköztársaságot és bevezette a proletárdiktatúrát. Az Antant válaszként bevezette ellene a teljes gazdasági zárlatot, majd a környező országok segítségével katonai erővel vérbe folytatta a Magyar Tanácsköztársaságot.

KÉRDÉSEK

1. Milyen volt a politikai helyzet Magyarországon a háború kitörése előtt?
2. Milyen politikai és nemzetiségi nézeteket vallott Mocsáry Lajos?
3. Milyen szerepet töltött be Tisza István?
4. Hogyan alakult a hadihelyzet a háború alatt?
5. Hogyan alakult a politikai, gazdasági és a társadalmi helyzet a háború alatt?
6. Miért hullott szét az Osztrák-Magyar Monarchia?
7. Milyen célokat akart megvalósítani a Károlyi Mihály vezette magyar polgári demokratikus forradalom?
8. Miért nem maradhatott fenn a Magyar Tanácsköztársaság?

MAGYARORSZÁG A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

AZ ELLENFORRADALOM GYŐZELME

Az ellenforradalmárok hívására és az Antant segítségével a román hadsereg megszállta az egész Tiszántúlt és Duna-Tisza közét. A románok Budapestre is bevonultak. A Tanácsköztársaság bukása után megalakult szakszervezeti kormány mindössze hat napig gyakorolta a hatalmat. Ekkor felváltotta a Friedrich István vezette kormány, amelyet egy ellenforradalmi fegyveres csoport és a románok támogattak. Dunántúl a Horthy Miklós vezetése alatt álló tiszti különítményből megalakult Nemzeti Hadsereg verte szét a forradalmárokat.

Az Antant az ellenforradalmi rendszert támogatta. Lehetővé tette Horthy Miklósnak, hogy hadserege élén november 16-án bevonuljon Budapestre. Ezt követően megalakult a koalíciós Huszár kormány, amely a szélsőjobbtól a baloldali szociáldemokratáig minden politikai irányzatot képviselt. Ekkor

alakultak meg azok a szervezetek –az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Magyar Országos Véderő Egyesület, stb.- amelyek szélsőséges nacionalista, sovinszta eszméket hirdettek.

Az országban a legfőbb hatalmat a parlament, azaz 1920-tól 1926-ig a nemzetgyűlés, 1927-től a kétkamarás (alsó- és felsőházból álló) országgyűlés gyakorolta. Ez a legfelsőbb szerv szavazta az ország szuverenitását és hozta meg a törvényeket. 1920-ban a felnőtt lakosság 75 százalékának volt szavazati joga, a választások pedig titkosak voltak. A szavazópolgárok arányát tekintve Magyarország megközelítette a nyugat- és észak-európai, viszont túlhaladta a közép-, kelet- és dél-európai, de még Franciaország és főleg a balkáni országok szintjét. A 20-as, 30-as években ez a százalékarány valamelyest csökkent, de továbbra is nagyobb volt, mint pl. Franciaországban.

Fontos szerepük volt a területi és a helyi önkormányzatoknak: a vármegyéknek és a törvényhatósági joggal felruházott városoknak. Élükön a főispánok álltak ugyan, akik a kormány politikáját hajtották végre eléggé széles jogkörrel, de nagyon fontos kérdésekben, mint a szociálpolitika, közegészségügy, közlekedés, közművelődés, népoktatás, közrend a helyi fele-fele arányban virilistákból és választott tagokból álló önkormányzati testületek döntöttek, és ehhez meg volt az anyagi alapjuk. A virilisták a legtöbb adót fizető polgárok soraiból kerültek ki. A törvényhatósági bizottság hatáskörébe tartozott például a költségvetés megvitatása és a tisztségviselők megválasztása. A kisvárosok és községek is rendelkeztek bizonyos önkormányzati jogokkal.

A jobbratulódás, kezdetben bár, oly nagy volt, hogy az 1920 januárjában megtartott választásokat a Szociáldemokrata Párt bojkottálta. A választásokon a Kisgazdapárt kapta a legtöbb szavazatot, a második helyen végzett a Kereszény Nemzeti Egyesülés Pártja. Kormányt gróf Teleki Pál alakított, aki a nagybirtok és a nagytőke támogatását élvezte. Kezdetét vette az ellenforradalmi rendszer megszilárdítása. Az újonnan megválasztott Parlament Horthy Miklóst választotta meg az ország kormányzójává, akit az Antant is támogatott.

A Teleki-kormány 1920 június 4-én aláírta a trianoni békeszerződését, ami az új polgári rendszer nemzetközi elismerését jelentette. A győztes nagyhatalmak nem alkalmazták következetesen a Wilsoni elveket és ezeken belül a nemzetek önrendelkezési jogát sem. Ezzel magyarázható, hogy a trianoni békeszerződés értelmében a magyar nép egyharmada Magyarország újonnan meghúzott határain kívül rekedt. Magyar többségű, sőt szinte szintiszta magyarlakta területeket is csatoltak a szomszédos országokhoz. Ezt a körülményt a magyar reakciós erők a féktelen nacionalizmus, sovinizmus és irredentizmus szítására használták fel, a kisebbségi sorba került magyarok millióit viszont a nemzeti elnyomás sorvasztotta.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) első parlamenti választásán, amikor 1920-ban az alkotmányozó nemzetgyűlést választották meg, a magyarok és a németek választójogot sem kaptak. Később igen. Vajdaság területén is, de Horvátország és Szlovénia azon területein, amelyek addig Magyarországhoz tartoztak, szinte márol bevezették a szerb, illetve a horvát, illetve a szlovén közigazgatást és mindenütt kitzűtték a táblát " Govori drzavnim jezikom " (beszélj államnyelven) felirattal. Leépítették a magyar iskolarendszert, bevezették a névelemzést, aminek az volt az a lényege, hogy nem kifogástalanul magyarhangzasú családneveket szlávokká nyilvánították és megtiltották, hogy gyermekeik magyar tannyelvű iskolába járhassanak. Természetesen ez az elnemzetietlenítés, pl. az erőszakos elszerbesítés politikáját szolgálta. A zsidó származásúaknak hiába volt kifogástalanul magyarhangzású a nevük, akkor sem járhattak magyar iskolába. A magyar hivatalnokok és tanügyi munkások zöme állás, munka és kereset, tehát megélhetési lehetőség nélkül maradt. Az agrárreform is nemzeti célokat szolgált, mert a főleg magyar nagybirtokosoktól elvették birtokaikat és azok jelentős részét szétosztották a jugoszláv agrárérdekeltek között. Legtöbb földet a Vajdaságban a szerb önkéntesek (dobrovoljacok), meg az ide telepített, illetve a Magyarországról önként áttelepült úgynevezett optánsok kapták. A magyarokat teljesen kizárták az agrárreformból. Tehát egy barázda földet sem kaphatott magyar ember, még akkor

sem, ha a neve nem volt magyarhangzású. A felosztott nagybirtokok cselédsége, meg a főleg magyar napszámosokból, kubikoskból álló földmunkások máról holnapra szinte teljesen munka és megélhetés nélkül maradtak. Ezért tömegessé vált a kivándorlás. Hasonlóan alakult a helyzete a Csehszlovákiához és Romániához, de még az Ausztriához xsatolt területek magyarságáé is. Ezekben az országokban is féktelenné vált a nacionalizmus és sovinizmus, valamint a magyarok elszlávosítása, elrománosítása, elnémetesítése, gyakran erőszakos úton. A trianoni béke nem szolgálta a Duna menti népek demokratikus együttműködését, tehát a wilsoni elveket sem, hanem még jobban elmélyítette a viszályokat és ellentéteket, aminek két évtizeddel később súlyos következményei lettek. Sőt még napjainkban is érezteti hatását, mert fékezi a demokratizálódási folyamatokat, az emberi és nemzeti kisebbségi jogok megvalósulásának a kibontakozását.

A HORTHY-RENDSZER KIÉPÍTÉSE ÉS MEGSZILÁRDULÁSA

Magyarország a forradalmak leverése után király nélküli királysággá vált. 1921-ben a Habsburg-házból származó IV. Károly két ízben is megkísérelte, hogy visszaszerezze a trónt. Ez a kísérlet ellen a Kisantant országai : Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia is élesen tiltakozott. A magyar uralkodó osztály is jobbnak látta, hogy ezt megakadályozza. Ezért 1921 őszén a Parlament IV. Károlyt megfosztotta a trónjától, de nem törölte el a királyságot, hanem valóójában Horthy Miklós mint főméltóságú kormányzó töltötte be, ha nem is teljesen, ezt a tisztséget.

Horthy Miklóst meghatározatlan időre választották meg kormányzóként államfőnek. A jogköre olyan volt, mint egy nagyobb jogkörrel felruházott köztársasági elnöké. Kezdetben a nemzetgyűlés, később az országgyűlés (mindkét esetben a parlamentről van szó) alkotta a törvényeket, amelyeket a kormányzó egyszer visszaküldhette megfontolásvégett, de ha azok változatlanok maradtak, a kormányzó 15 napon belül köteles volt kihirdetni őket, tehát nem szentesítette, hanem csak kihirdette a törvényeket.

Követeket küldött és fogadott, a kormány útján pedig szövetségeket, szerződéseket köthetett más országokkal. A kormányzónak Legfőbb Hadúrként nagy befolyása volt a hadseregre. A miniszterelnököt, és annak javaslatára a kormányt, tehát a minisztereket is a kormányzó nevezte ki.

Bethlen István kormánya idején a belpolitikai helyzet megerősödésének a folyamata befejeződött. A parasztság megnyerése érdekében pedig földreformot hajtottak végre, de csupán 900.000 hold földet osztottak szét a földigénylők között. A földterület 45 százaléka továbbra is a nagybirtokosok és az egyházak tulajdonában maradt.

Már a Telaki-kormány megkezdte, a Bethlen-kormány pedig folytatta a katonatisztekkel álló különítmények felosztatását és a jobboldali radikális egyesületek háttérbe szorítását.

A Bethlen-kormány a jobboldali szociáldemokratákkal is megegyezett. A megállapodás értelmében a szociáldemokraták lemondtak a mezőgazdasági munkások, a vasutasok és a közalkalmazottak szervezéséről, és támogatták a kormány kül- és belpolitikáját. A kormány ennek ellenében parlamenti képviselőket és más engedményeket biztosított a szociáldemokratáknak.

A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek eléggé szabadon működhettek. Az egyesülési és gyülekezési jog tekintetében sem voltak túl nagyok a korlátok. Új egyesületek csak belügyminiszteri engedéllyel alakulhattak, politikai gyűléseket pedig csak előzetes bejelentés után és zárt vagy elkerített helyen lehetett tartani.

A sajtószabadság is elég széleskörű volt. A cenzúra helyett felállították ugyan a sajtótájékoztató bizottságot, de csak azokat a cikkeket tiltották be, amelyek sértették a kormányzó, vagy az országgyűlés tekintélyét, veszélyeztették az ország külpolitikáját, külkapcsolatait és biztonságát.

A politikai helyzet megszilárdulását a gazdasági helyzet jelentős javulása követte. Ez kezdetben nehezen ment, mert a huszas évek elején az ország gazdasági helyzete katasztrofális volt. A termelés nagyon alacsony szinten folyt, nagy volt viszont a munkanélküliség, a nagyfokú infláció pedig az egész gazdasági életet veszélyeztette. A reálbérek a háború előtti reálbérek alá süllyedtek. A kormány 1924-ben külföldi kölcsönöket vett fel. Ezzel megszilárdította a nemzeti valutát, a pengőt, majd az ipari termelés is növekedett, olyannyira, hogy 1929-ben túlszárnyalta, a mezőgazdasági termelés pedig elérte a háború előtti szintet. A külföldi tőke beáramlása folytán növekedett a nyugati nagyhatalmak, főleg Nagy-Britannia befolyása az országban.

Magyarország helyzetét az 1920-as években az angol-francia viszony alakulása határozta meg. Az első világháború után ugyanis eltérővé vált Nagy-Britannia és Franciaország politikája Közép-Európa irányában. Franciaország legfőbb célja az volt, hogy a versaillesi béke, és az ezzel kapcsolatos trianoni béke teremtette államokat és a francia dominációt fenntartsa Európában, hogy ezzel Németországot körülzárva megakadályozza abban, hogy ismét megerősödjön. Ebből a célból hozta létre a kisantantot is Csehszlovákiából, Romániából és Jugoszláviából 1920-1921-ben, amely egyúttal kordont is kellett, hogy képezzen Szovjetország, majd a Szovjetunió felé. Nagy-Britannia persze nem akarta a francia domináció fenntartását és a tőke kivitt helyezett előtérbe Közép-Európában, hogy annak újbóli megerősödésével ismét intervenciót készíthessen elő a tőkés világot veszélyeztető Szovjetország ellen. Ennek köszönhető többek között az is, hogy megakadályozta Franciaországot és Csehszlovákiát 1925-ben abban a szándékában, hogy leszámoljanak Magyarországgal a Bethlen Gábor kormánya alatt kirobbant frankhamisítási botrány kapcsán. A magyar kormányhoz közel álló körök ugyanis nagy mennyiségű hamis francia frank forgalomba bocsájtásával akarták aláásni a francia gazdaságot. Anglia elfogadta a magyar bíróság ítéletét, amely szerint az országra kényszerített igazságtalan trianoni döntést akarták ilymódon megbosszulni a túlbuzgó magyar hazafiak.

Az ellenforradalmi rendszer törvényen kívül helyezte a kommunista pártot, a munkás- és parasztmozgalmakat szigorúbb keretek közé szorította a haladó és demokratikus eszmékkel egyetemben, viszont szabad utat engedett a revansiszta, nacionalista politikának. Külpolitikai téren az angol irányzat mellett egyre jobban előtérbe került az együttműködés a fasiszta Olaszországgal, amely szintén revansiszta politikát folytatott. 1927-ben meg is kötötték a két ország közötti barátsági szerződést. Később, a harmincas évek közepétől pedig egyre erősebbé vált Magyarországon a nemzeti szocialista, azaz a hitleri fasiszta Németország gazdasági és politikai befolyása.

A magyarországi rendszer ideológiájának az alapjait a keresztény nemzeti gondolat határozta meg. Az iskolarendszert is ez a gondolat hatotta át. Az ország szorosán együttműködött a fasiszta országokkal, de egészen 1944 őszéig, a nyilasok hatalomra jutásáig nem vált fasiszta országgá, mert nem vezették be a fasiszta diktatúrát. A demokratikus intézmények végig működtek. Legjobban talán a konzervatív demokrácia megjelölés illik erre a rendszerre.

A DOLGOZÓ OSZTÁLYOK HELYZETE

A rendszer törvényekkel szabályozta a munkások és a munkaadók közötti viszonyt, miközben több jogot biztosított a munkaadóknak, mint a munkavállalóknak. Ismét 9-10, sőt 12 órás lett a napi munkaidő, a bérek pedig nehezen érték el a háború előtti reálbérek szintjét. A szegényparasztok, de különösen a mezőgazdasági munkások gazdasági helyzete még rosszabb volt, mint az ipari munkásoké. A nagyon szerény mértékű agrárreform miatt másfél millió parasztnak semmi földje sem volt, másfél milliónak pedig 5 holdnál

kevesebb termőföldje volt. Ugyanakkor sok volt a többezer, sőt a többtízezer holdas nagybirtok. Az Esterházy család például több mint 200.000 holdat birtokolt.

Törvény szabályozta a munkásosztály szervezkedésének a feltételeit. Mivel a munkások jelentős része elégedetlen volt a Szociáldemokrata Párt irányvitelével, a tagság egy része kivált és megalapította a Magyarországi Szocialista Munkáspártot, amely az illegális kommunista párt legális fedőszervezete volt. Programjában magasabb béreket, 8 órás munkanapot, munkanélküli segélyt, progresszív adózást, titkos választójogot, általános amnesztiát a politikai elítélteknek és köztársaságot követelt. Agrárprogramjában a 100 holdon felüli birtokok kisajátítását és szétosztását követelte a földnélküliek között.

A szakszervezeti mozgalom is erősödött és megszorodtak a bérharcok, a sztrájkok.

AZ 1929-1933 ÉVI GAZDASÁGI VÁLSÁG

Az egész világot megrázó gazdasági válság Magyarországon is súlyos lefolyású volt. Kezdetben itt is csökkentek az árak, mert többet termeltek, mint amennyit a lakosság meg tudott vásárolni, illetve az ország ki tudott szállítani külföldre. Ez a termelés csökkenését vonta maga után. 1932-ben a termelés egy negyeddél volt kisebb, mint 1929-ben. Több száz gyáripari vállalat teljesen beszüntette a munkát. A munkanélküliek tábora óriásira duzzadt. A mezőgazdaság még súlyosabb helyzetbe jutott, mint az ipar, hisz például a búza ára 28 pengőről 8 pengőre csökkent métermázsánként.

Az állam a hazai gazdaság segítségére sietett. Leállította a behozatalt, hogy kiszorítsa a hazai piacról a külföldi árut.

A túltermelési válság következményeit csak fokozta az 1931-ben kirobbant pénz- és hitelválság, mert a külföldi hitelezők követelték a kölcsönök visszafizetését. Az állam befagyasztotta a külföldi tartozások törlesztését, a külkereskedelmet pedig teljesen ellenőrzése alá vonta. Ezzel megmentette a magyarországi bankokat és az államháztartást. Itt is, akárcsak Amerikában és másutt, a válság következtében megnövekedett az állam befolyása a gazdaságra.

A gazdasági válság az ország társadalmi és politikai életét is befolyásolta. A Kisgazdapártból kivált néhány országgyűlési képviselő és megalakította a Független Kisgazda Pártot, amely a szegényparaszti rétegeket is igyekezett megnyerni politikájának. A Bethlen-kormány is megbukott. Helyébe a Károlyi-kormány (Károlyi Gyula kormánya) került, amely kemény kézzel igyekezett úrrá lenni a helyzeten és a társadalmi (szociális) mozgásokon.

Mint mindenütt, Magyarországon is a dolgozó rétegek viselték el nehezebben a gazdasági válságot. A munkanélküliek száma annyira megnövekedett, hogy a munkások egyharmada munka nélkül maradt, a reálbérek pedig közel egyharmaddal csökkentek. A válság éveiben sokan éheztek.

Sok szegényparaszt csak földjének eladásával tudta túlélni a válságot. A mezőgazdasági munkások bére felére, sőt még annál is alacsonyabb szintre csökkent.

Az értelmiségi dolgozók helyzete is nagyon súlyos volt. A háború után kisebbé vált országban nagyon sok értelmiségi maradt munka és kereset nélkül. Annál is inkább, mert az elcsatolt területek értelmiségének egy része a kisebbé vált országba, az anyaországba kényszerült. Most pedig még a gazdasági válság is súlytotta őket. Ennek ellenére a tudomány és a kultúra terén nagy eredmények születtek a két háború közötti Magyarországon. Ezt a tényt az is alátámasztja, hogy a XX. században a magyar nép 12 Nobel-díjas tudóst és számos nagy író, művészt, zeneszerzőt (Bartók Béla, Kodály Zoltán) adott az emberiségnek. A Nobel-díjas tudósok közül is megemlíthetünk néhányat: Bárány Róbert orvos 1914-ben, Szent-Györgyi Albert orvos-biokémikus 1937-ben, Hevesy György kémikus 1943-ban, Békésy György fizikus 1961-ben kapott Nobel-díjat. Szent-

Györgyi Alberttel kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy a Nobel-díj odaítélése után hamarosan Belgrádban is nagy pompával és tisztelettel fogadrák őt a Szerb Tudományos Akadémia tagjai, mint a kor egyik legnagyobb tudósát ünnepelték.

A magyar iskolarendszer és egyetemi képzés magas színvonalát bizonyítja az a tény is, hogy a huszadik század legnagyobb fizikusai, matematikusai, vegyészei stb. közül azok, akik az atomfizika, a számítástechnika terén és más területeken nagyot alkottak és újat adtak az emberiségnek, sokan magyar gimnáziumot és egyetemet végeztek (hogy csak a budapesti fasori gimnáziumot említsem, amely fogalomvá vált a második világháború előtt, alatt és után is). Közülük megemlíteném Wigner Jenő Nobel-díjas atomfizikust, Szilárd Leó és Teller Ede fizikusokat, Neumann János matematikust, akit az elektronikus számítógépek atyjának tekinthetünk.

A válság elmélyítette a társadalmi feszültségeket. A munkanélküliek is szerveződtek, s munkát, kenyeret követeltek maguknak. 1930 szeptember 1-jén Budapesten nagy munkástüntetésre került sor. A rendszer fegyvereseket vonultatott fel a munkások ellen és ennek következtében több száz ember megsebesült.

AZ ORSZÁG FASIZÁLÓDÁSA

Magyarországon is sokan a faszizmusban látták a gazdasági válságból kivezető utat. Ezek egyrészt keményebben akartak fellépni a munkásmozgalommal szemben, másrészt agresszívebb külpolitikát akartak folytatni. Ezért keresték és meg is találták a közeledés útját a hitleri Németország felé. Ezt az új irányvételt Gömbös Gyula, az új miniszterelnök személyesítette meg. Demagóg Nemzeti Munkatervében minden társadalmi rétegnek ígért valamit: földreformot, adóreformot, a munkanélküliség felszámolását, titkos választójogot stb. A valóságban pedig fasiszta jellegű rendszabályokat vezetett be.

Gömbös anélkül, hogy feladta volna a fasiszta Olaszországgal a szövetséget, a nemzeti szocialistának nevezett, de valójában szintén fasiszta Németországgal is felvette a kapcsolatot. 1934-ben megkötötték a német-magyar kereskedelmi pótegyezményt, majd 1935-ben Hitler személyesen is fogadta Gömböst. Ettől kezdve a magyar gazdaság egyre inkább Németország felé gravitálódik, amiből az országnak kezdetben gazdaságilag volt is haszna. A káros következményekre csak néhány évvel később került sor, amikor az ország gazdaságilag is egyre többet adott Németországnak és mind kevesebbet kapott tőle.

Gömbös hirtelen halála csak mérsékelte ennek a politikai irányvételnek a kibontakozását. Utóda, Darányi Kálmán, visszafogottabban, burkoltabban dolgozott az ország fasizálásán, és annak sorsát tartósan az 1936-ban megalakult Berlin-Róma tengelyhez kötötte.

1937-ben Darányi megegyezett Hitlerrel, hogy Magyarország is részt vesz Csehszlovákia szétdarabolásában. Kidolgozta a fegyverkezési programot. A trianoni béke értelmében Magyarország nem fegyverkezhetett és ütőképes hadsereget sem tarthatott. Ezért a katonai kiképzést részben a levante mozgalom helyettesítette. Az első magyarországi zsidótörvény meghozatala is az ő nevéhez fűződik. E törvény alapján számos jogfosztó intézkedés sújtotta vallási hovatartozásától függetlenül a zsidónak nyilvánított személyeket. Jelentősen korlátozták üzleti tevékenységüket és az értelmiségi pályákon való részvételüket. De már 1920-tól létezett egy törvény, amely korlátozta a zsidó diákok számát a magyar felsőoktatásban, amelyet 1928-ban egy újabb törvénnyel mérsékeltek, most pedig ismét megszigorították. Az antiszemitizmus e megnyilatkozása miatt sok kispolgári értelmiségi tönkrement, az uralkodó garnitúrához tarozók közül pedig egyesek még jobban meggazdagodtak. De a szociális kérdések elhomályosítását is szolgálta ez a törvény. Ugyanakkor Szállasi Ferenc

vezetésével megalakulhattak a nyilaskeresztes csoportok, amelyeket teljesen a fasiszta ideológia hatotta át.

Az Imrédy-kormány (1938-39) reakciós sajtótörvényt hozott, bevezette a munkaszolgálatot, korlátozta a gyülekezési jogot, és meghozta a második zsidótörvényt, amelynek még súlyosabb következményei lettek, mint az elsőnek. Külpolitikai téren a müncheni döntés után, amely Csehszlovákiára vonatkozott és amelyhez Nagy-Britannia és Franciaország is hozzájárult, Magyarország még jobban közeledett Németországhoz. Ennek ellenében az 1938 november 2-án hozott első bécsi döntés értelmében Szlovákia déli részét, a majdnem kizárólag magyarok által lakott déli sávot a Csallóközzel együtt Magyarországhoz csatolták, amelyhez Nagy-Britannia és Franciaország is beleegyezését adta. Szlovákia ezek után elszakadt Csehországtól és Tiso vezetésével megalakult a németbarát szlovák állam – az első Szlovákia.

A magyar uralkodó osztály egy része visszaretent a túlzottan németbarát iránytól, a német befolyás rohamos növekedésétől. Imrédy lemondott, és 1939 februárjában ismét Teleki Pál alakított kormányt. Teleki nem akart szakítani a nyugati hatalmakkal. Különösen azt szerette volna elkerülni, hogy szembe kerüljön Nagy-Britanniával, de Németországnak sem tudott hátat fordítani. Az ő miniszterelnökösködése idején csatolták az országhoz Kárpátalját. Nagy-Britannia ekkor már nem tarotta érvényesnek a müncheni megállapodást, mert Hitler ígéretét megszegve bevonult Prágába. Ennek ellenére tudomásul vette azt aényt, hogy a magyar honvédség bevonult Kárpátaljára. Közben Magyarország kilépett a Népszövetségből.

A spanyol polgárháborúban több száz magyar antifasiszta harcolt a köztársaságiak oldalán, Franco ellen. Sokan életüket is adták a demokratikus Spanyolországért. Zalka Máté író, aki 1936-ban Lukács Pál néven tábornoka és parancsnoka lett az egyik nemzetközi brigádnak, 1937-ben szintén hősi halált halt.

Az ország fasizálódásának a veszélye megrettentette a demokratikus érzelmű embereket, főleg az értelmiségiek baloldali irányvételű részét. A népies írók, akik a harmincas évek elején Németh László író, műfordító és publicista *TANÚ* című lapja, majd a *VÁLASZ* köré tömörültek és a magyar falu életét ábrázolták megrázó erővel, a 30-as évek második felében demokratikus és radikális irányvételű politikai csoportot hoztak létre Márciusi Front néven, amely antifasiszta és demokratikus politikai szervezetté vált. Ehhez a tömörüléshez olyan írók tartoztak, mint Veres Péter, Szabó Pál, Erdei Ferenc, Darvas József és mások. Számos kiemelkedő szociográfiai mű is született ebben az időben. Mozgalmukhoz a parasztság adta a tömeget. Ez az antifasiszta és demokratikus irányvételű mozgalom földreformot és demokratikus szabadságjogokat követelt. Elutasította a fasiszta faji elméletet és hangoztatta a Duna menti népek összefogásának a szükségességét. A népies írók baloldali szárnya 1939-ben megalakította a Nemzeti Parasztpártot, és más baloldali pártokkal, csoportosulásokkal együtt igyekezett megteremteni az antifasiszta népfrontot, amely más irányt kellett volna, hogy adjon a magyar bel- és külpolitikai életnek. A baloldali erők azonban nem voltak eléggé erősek és egységesek ahhoz, hogy ezt a feladatot meg is valósítsák.

EMLÉKEZTETŐ

A Tanácsköztársaság bukása után a román hadsereg az Antant segítségével Budapestre is bevonult. Az Antant és Románia beavatkozása tette lehetővé, hogy Horthy Miklós Nemzeti Hadserege élén bevonuljon Budapestre és diadalmaskodjon az ellenforradalom. Az országgyűlés Horthy Miklóst választotta meg az ország kormányzójává, majd IV. Károlyt megfosztotta a magyar tróntól, de nem szüntette meg a királyságot.

Az első olyan kormányt, amely hosszabb ideig maradt hatalmon, gróf Teleki Pál alakította meg. Ez a kormány írta alá a trianoni békeszerződést, amelynek

következtében az ország elveszítette területének jóval több, mint a kétharmadát, a magyar nép egyharmada pedig az ország határain kívülre rekedt, és ennek következtében nagyon nehéz helyzetbe került társadalmi, nemzeti és gazdasági vonatkozásban egyaránt. A békeszerződés megkötése után politikailag meg gazdaságilag is megszilárdult a Horthy-rendszer.

Bethlen István kormánya idején szerény méretű földreformot hajtottak végre, ami nem elégítette ki a szegényparasztnak igényeit és elvárásait. Az ipari munkások helyzete is nehéz volt, társadalmi szerepüket pedig csökkentette szervezkedési szabadságuk bizonyos fokú korlátozása. Az 1920-21-es gazdasági válság után a külföldi, főleg angol tőke beáramlásának kedvező hatása nyomán gyorsabban fejlődött az ipar és növekedett a mezőgazdasági termelés. Az életszínvonal is javult. Nagy, főleg erkölcsi kárt okozott az országnak a 20-as évek közepén kirobbant frankhamisítási botrány.

Az 1929-1933 évi gazdasági válság nagyon súlyosan érintette a gazdaságot és a dolgozó rétegek életszínvonalát. Az állam a gazdaságpolitikába való beavatkozás útján enyhítette a válság következményeit. Ezzel megnövekedett az állam befolyása a gazdaságban.

A gazdasági válságot követő években az ország elindult a fasiszálódás útján, különösen Gömbös Gyula miniszterelnökösödése alatt. A második Teleki-kormány a harmincas évek vége felé igyekezett megtartani kapcsolatait a nyugati hatalmakkal, de nem tudott szakítani a fasiszta Németországgal és Olaszországgal. Ezért az ország sorsa egyre jobban a Berlin-Róma tengely helyzetének alakulásától függött. Magyarország Csehszlovákia feldarabolásában is részt vett.

Az értelmiségiek is nehéz helyzetbe jutottak a trianoni béke után annak rendelkezései nyomán. Sokan állás nélkül maradtak. Ennek ellenére a magyar iskolarendszer és az egyetemi képzés magas színvonaláról tanúskodik az a tény is, hogy Magyarország számos világhírű tudóst adott az emberiségnek. Többen közülük Nobel-díjban is részesültek.

A magyar írók egy szélesebb köre, a népiesek még politikailag is szervezkedtek, hogy gátat vessenek az ország fasiszálódásának. Több száz haladó gondolkodású magyar harcolt a demokratikus Spanyolországért a spanyol polgárháború éveiben.

KÉRDÉSEK

1. Kiknek a segítségével vehette át Horthy Miklós Magyarországon a hatalmat?
2. Milyen volt a Horthy-rendszer?
3. Hogyan alakult a dolgozók helyzete?
4. Hogyan viszonyult Franciaország és hogyan Nagy-Britannia Magyarországhoz a 20-as és a 30-as években?
5. Milyen következményekkel járt az 1929-1933 évi gazdasági válság?
6. Hogyan ment végbe az ország fasiszálódása?
7. Mely erők mentették meg Magyarországot attól, hogy fasiszta országgá váljon?

MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATT ÉS UTÁN

CSATLAKOZÁS A HÁROMHATALMI EGYZMÉNYHEZ

Amikor 1939 szeptember 1-én Németország megtámadta Lengyelországot és ezzel kirobbantotta a második világháborút, Magyarország bejelentette semlegességét, tehát nem hadviselő országgá nyilvánította magát. Ez a körülmény jobban kedvezett Németországnak mint Lengyelországnak, de Magyarország abban a helyzetben mást nem tehetett. A magyar nép viszont, leplezetlenül a lengyelekkel rokonszenvezett. Lengyelországnak a hitleri Németország és a sztálini Szovjetunió által történt lerohanása után sok lengyel Magyarországon keresett és talált magának menedéket. Az ország külpolitikájára az óvatosság volt jellemző a nyugati hatalmak felé és a nyílt szovjetellenesség.

Magyarország és Románia között a viszony annyira kiéleződött, hogy már a háború kitörése fenyegetett. Ez nem felelt meg sem Németországnak, sem Olaszországnak, mert számukra mindkét ország szövetségesként kellett mind a nyugatiakkal, mind a Szovjetunióval szemben. Ezért Magyarország is meg Románia is elfogadta 1940-ben a Németország és Olaszország által meghozott második bécsi döntést. Ennek értelmében Erdélyt felosztották Magyarország és Románia között. Észak-Erdélyt és a Székelyföldet Magyarországhoz csatolták, Erdély déli része a Bánság keleti részével együtt továbbra is Romániához tartozott.

A második bécsi döntést Nagy-Britannia nem ismerte el, és figyelmeztette is Magyarországot, hogy ha megengedi a német csapatoknak, hogy Magyarország területéről egy Nagy-Britanniával szövetséges ország ellen támadást indítson, akkor azt háborús oknak fogja tekinteni, azaz hadüzeneti ürügynek minősíti.

A második bécsi döntés és a sikeres "országgyarapítás", valamint az a körülmény, hogy Németország hatalmas sikereket ért el a nyugati hadszíntereken, hisz Franciaország is elesett, Magyarország számára olyan helyzetet alakított ki, hogy választania kellett London és Berlin között. Abban az időben nem lehetett egyértelműen megítélni, hogy melyik a rossz és melyik a még rosszabb választás. Utólag megállapítható, hogy Magyarország a rosszabb megoldást választotta és 1940-ben csatlakozott a háromhatalmi (Németország, Olaszország és Japán) egyezményhez. Ezt követően belpolitikai téren is engedményeket adott a fasiszta Németországnak: a magyar kormány a nacionalista német Volksbundot ismerte el a magyarországi németek egyetlen szervezetének, valamint visszavonta a fasiszta jellegű nyilaskeresztes párt tevékenységét korlátozó rendszabályokat. A Németországgal kötött kereskedelmi szerződés is hátrányos volt az országra nézve.

A Teleki-kormány továbbra is igyekezett fenntartani a jó kapcsolatokat Nagy-Britanniával. Ezt a célt szolgálta az 1940 decemberében Jugoszláviával megkötött örök barátsági szerződés is, amelyet a brit kormány melegen üdvözölt. De ez Németországnak is megfelelt, mert Jugoszlávia abban az időben németbarát politikát folytatott Pavle Karadordevic régens és a Cvetkovic-Macek kormány vezetése alatt. Jugoszlávia 1941 március 25-én csatlakozott is a háromhatalmi egyezményhez, de március 27-én katonai puccsal megdöntötték a Cvetkovic-Macek kormányt és a hatalomra kerülő Simovic kormány ezt a csatlakozást megkérdőjelezte. Hitlert viszont ez a változás és az a körülmény, hogy a jugoszláv tömegek támogatták az új kormányt és követelték inkább a háborút mint a paktumot, nagyon felbőszítette és úgy döntött, hogy lerohanja Jugoszláviát. Ekkor a magyar miniszterelnök nem volt hajlandó megszegni adott szavát, az események más irányba való tereléséhez pedig nem volt meg az ereje, sem a lehetősége, ezért öngyilkos lett. Churchill 1941 április 9-én az angol alsóházban tartott beszédében megjegyezte: "Teleki gróf inkább saját életét adta, mintsem, hogy e szégyenteljes tétthez csatlakozzon."

Horthy hozzájárult ahhoz, hogy a német csapatok Magyarország területéről is felvonulhassanak Jugoszlávia ellen, akárcsak Romániából és Bulgáriából. A

jugoszláv haderő kapitulációja után a magyar honvédségnek pedig kiadta a parancsot, hogy vonuljon be Bácskába, Baranya déli csücskébe, Muraközbe és Murántúlra. Ezeket a területeket azonnal Magyarországhoz csatolták (annektálták). Ezek után megszakadt a diplomáciai kapcsolat Magyarország és Nagy-Britannia között, de a hadüzenet ezúttal elmaradt.

A magyar hadsereg délvidéki bevonulása nem folyt le simán, mert több helyen is a helyi szerb lakosság egy része, a csetnikek, ahogyan a magyar hadvezetés nem minden alap nélkül állította, ellenállt. Ezért "tisztagató hadműveleteket" is végzett a bevonuló honvédség, ami emberáldozatokat követelt. A jugoszláv hadsereg nem tanúsított ellenállást, hanem a folyami hidak (Zenta, Újvidék stb.) felrobbantása után visszavonult. Az 1920 után ide betelepedett szerb lakosság egy része önként, más része kényszer alatt távozott a Száva és a Duna vonalától délebbre.

HADÜZENET A SZOVJETUNIÓNAK

Amikor Németország 1941 június 22-én megtámadta a Szovjetuniót, Magyarország ismét választást előtt állt. A nép nem akarta ezt a háborút, a Teleki-kormányt felváltó Bárdossy László vezette kormány viszont akarta. Annál is inkább, mert nem akart lemaradni a román kormány mögött, nehogy a németek Észak-Erdélyt és Székelyföldet visszaadják Romániának, amely nemcsak, hogy hadat üzent, hanem erejéhez képest hatalmas haderőt is küldött a Szovjetunió ellen. Az akkor Magyarországhoz tartozó Kassa elleni légitámadást úgy rendezték meg, mintha a szovjetek támadtak volna. Ezek után már könnyű volt elhithetni a néppel, hogy indokolt a hadüzenet, hisz a Szovjetunió már hadba is lépett Magyarország ellen. 1941 június 27-én a magyar hadsereg is megkezdte harci cselekményeit a Szovjetunió ellen. Ezt követően Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak, valamivel később viszont Magyarország üzent hadat az Egyesült Államoknak.

A honvédség sem kiképzés, sem felszereltség tekintetében nem készült fel egy ilyen nagy hadjáratra. Annál is inkább, mert a trianoni békeszerződés értelmében nem is fegyverkezhetett. Különösen a nehézfegyverzet hiány volt nagy és ez később súlyos következményekkel járt. A németek viszont ezúttal is csak az ígéretések szintjén maradtak. A honvédség legénységi állományának nagy része, de még a tisztikar egy része is ellenezte ezt a háborút a hitleri Németország oldalán, akárcsak az ország lakosságának az óriási többsége. Annál is inkább, mert egyre világosabbá vált, hogy ez a háború a német fajelméletet szolgálja, a magyar érdekeket viszont aligha. Ezért nem volt motiválva a legénység, ami a hadsereg moráljára is kihatott. A lehangoltságot csak fokozta az a körülmény, hogy egyre nehezebbé vált a hadsereg utánpótlása, egyrészt a nagy távolságok, másrészt a rossz útviszonyok miatt, meg az is, hogy a magyar hadsereg mindenben a német hadvezetésnek volt alárendelve.

A GAZDASÁGI HELYZET A HÁBORÚ ALATT

1941-ig Magyarországon a háborús konjunktúra jól éreztette hatását. Az iparban és a mezőgazdaságban fellendülés volt tapasztalható. Az ország külkereskedelme viszont szinte kizárólag Németországra korlátozódott. A keleti hadszíntéren való közvetlen részvétel és Németország egyre növekvő igényeinek a kielégítése miatt az ország kénytelen volt áttérni a haditermelésre, illetve a hadsereg élelemmel történő ellátására. A lakosság ellátását biztosító könnyűipart fokozatosan visszafejlesztették és a hadiipart helyezték előtérbe. Közben bevezették a mezőgazdasági termények kötelező beszolgáltatását, majd beindították a lakosság élelmiszerrel való ellátását szavatoló jegyrendszert. 1943-ban már jelentkeztek az első komolyabb nehézségek a hadigazdaságban. Az ország és népének a helyzetét az a körülmény is nehezítette, hogy Németország

nem fizette rendszeresen a magyar kiviteli termékeket. Ezért a háború végéig nagy adósság halmozódott fel.

A háborús konjunktúra, majd a hadigazdálkodás a gazdag vállalkozókat, a hadiszállítókat és hasonlókat még gazdagabbakká tette, a nép gazdasági, politikai és társadalmi helyzete pedig egyre jobban leromlott. A munkaidő hosszabb lett, napi 12 órát is kitett, a reálbérek viszont lecsökkentek, mert a bérek növekedése nem követte az árak emelkedését. A gyárak katonai felügyelet alá kerültek, az elégedetlenkedőket börtönbüntetéssel, internálással, frontszolgálatlal büntették. A csendőrség, a rendőrség és a hadsereg többször erőszakosan lépett fel a magyar néppel, de különösen a nemzetiségekkel és legfőképpen a kommunistákkal szemben. Számos bírósági eljárást indítottak az ellenállási mozgalom résztvevői ellen, amelyekben súlyos börtönbüntetések, sőt halálos ítéleteket is kimondtak a vádlottak ellen. Itt a Délvidéken is, így pl. Adán halálra ítélték és felakasztották a Jugoszláv Kommunista Párt két tagját, Bakos Kálmánt és Halász Józsefet, Zentán Gerő István orvost és másokat. De Szabadkán és másutt is voltak hasonló bírósági eljárások, ítéletek és kivégzések az 1941-es Szovjetunió elleni támadás után. A legvéresebb események Dél-Bácskában voltak, ahol 1942 januárjában megrendezték az újvidéki razziát, amikor a csúrogi, a zsablyai és az óbecsei razziákkal együtt mintegy 3500 szerbet, zsidót, antifasisztát, köztük magyarokat is meggyilkoltak azzal a megindoklással, hogy a Sajkás-vidéken tevékenykedő partizánosztag a honvédségre és a csendőrségre támadt, Újvidéken és másutt pedig rálöttek a karhatalmiakra.

A KÁLLAY-KORMÁNY "HINTAPOLITIKÁJA"

1941-ben a németeknek nem sikerült elfoglalniuk Moszkvát és Leningrádot (Szentpétervárt). Tehát kudarcba fulladt a villámháborús győzelem a Szovjetunió felett. A magyar uralkodó osztály az első német vereségek hírére sietett leváltani Bárdossyt, helyette Kállay Miklós alapított kormányt (1942-1944). Kállay kereste a kapcsolatot Nagy-Britanniával, de folytatta a háborút a Szovjetunió ellen. Ekkor került ki a frontra 200.000 katonával és 60.000 munkaszolgálatossal a II. magyar hadsereg. Ez utóbbiak a munkásmozgalom élharcosaiból, antifasisztákból, zsidókból, szerbekből és más nemzetiségekből álltak. Ez a hadsereg a sztálingrádi (Volgograd) csata után a Don-kanyarban teljesen megsemmisült. Csak 82.000 katona maradt életben, ebből 30.000 hadifogságba került. A munkaszolgálatosok közül mindössze 6-7.000 ember került haza. Ezt a vereséget a Don-kanyarban az idézte elő, hogy az aránylag gyengén felfegyverzett honvédség (különösen a nehézfegyverzet hiánya volt hátrányos) aránytalanul hosszú és mély frontvonalat volt kénytelen tartani, a német hadvezetés pedig megtiltotta a visszavonulást és követelte az utolsó emberig tartó ellenállást. Ezért a taktikai visszavonulás helyett a teljes összeroppanás következett be.

Ez a súlyos vereség és hatalmas véráldozat, valamint Olaszország kiválása után a magyar államvezetés is szeretett volna kilépni a háborúból. Annak ellenére, hogy kereste a kapcsolatot a nyugati szövetségesekkel, nem akart szakítani a hitleri Németországgal mindaddig, amíg a nyugati szövetségesek nem garantálják a támogatást és el nem jutnak Magyarország határaihoz, hogy azután közös erővel forduljanak Németország ellen. Ez a kétkulacsos politika kapta a gúnyos "hintapolitika" elnevezést. A Kállay-kormánynak sikerült titkos megállapodást kötnie a nyugati szövetségesekkel, de a helyzet megváltozott, amikor az olaszországi hadműveletek után nem a Balkán-félsziget és Közép-Európa irányában folytatódtek a hadműveletek, hanem a nyugatiak úgy döntöttek, hogy Franciaországban nyitják meg a második frontot. Ekkor a nyugati szövetségesek Kállayékat a Szovjetunióval való tárgyalásokra szólították fel.

Hitler tudomást szerzett a Kállay-kormány szándékairól, ezért 1944 márciusában, amikor a szovjet csapatok már megközelítették a Kárpátokat, elrendelte csapatainak, hogy szállják meg Magyarországot. A magyar

államvezetés nem tudott dönteni arról, hogy mitévő legyen. Ezért a német megszállás csak szörványos ellenállásba ütközött. Horthy Sztójai Dömét bízta meg kormányalakítással. A tényleges hatalom azonban ekkor már inkább a németek kezében volt. Az ország folytatta a háborús erőfeszítéseket annak ellenére, hogy most már mindenki számára világossá vált, hogy megvalósíthatatlan célokért folyik a küzdelem.

A német megszállásig Magyarországon a zsidók másodrendű polgárok voltak ugyan, de életüket nem veszélyeztették. Most az antifasiszták politikai meggyőződésük, a zsidók pedig faji okokból voltak kitéve a kíméletlen üldöztetéseknek, a teljes pusztulásnak. Azokat, akiket nem sikerült elrejtetni, mind deportálták. Mintegy 450 000 embert vittek el Magyarországról, legtöbbjüket Auschwitzbe. Többségük az ottani gázkamrákban fejezte be életét.

1944 augusztusában, amikor Románia fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval és a németek ellen fordult, a szovjet csapatok pedig már Erdélyben harcoltak, Horthy Lakatos Géza vezérezedest nevezte ki miniszterelnöknek, azzal a céllal, hogy ismét kérjen különbékét a nyugati szövetségesektől. Mivel a nyugatiak azt válaszolták, hogy forduljon a Szovjetunióhoz, fegyverszüneti küldöttség utazott Moszkvába és nagy késsedelemmel, mert a szovjet vezetés tudatosan késleltette a találkozást és a tárgyalások tényleges megkezdését, végre létrejött a fegyverszüneti megállapodás. Ekkor Horthy 1944 október 15-én a rádióban kiáltvánnyal fordult a néphez, amelyben bejelentette a fegyverszünetet. Titkos utasítást is adott az I. és a II. hadsereg parancsnokainak, de ezek az utasítások késve érkeztek meg rendeltetési helyükre. A németek és a németbarát vezérkari tisztek gyorsabbak voltak és a magyar haderőt átjátszották a nyilasoknak. Ezzel kezdetét vette Magyarországon a nyilas rémuralom.

Az események ilyen alakulásához nagymértékben hozzájárult a Szovjetunió vezetősége, maga Sztálin is, meg a hadvezetés taktikája is. Ugyanis a Sztálin-Churchill féle titkos megállapodás értelmében Magyarországot mint érdekerületet fele-fele arányban osztották fel egymás között, ellentétben Romániával és Bulgáriával, ahol már e megállapodás szerint biztosítva volt a szovjet domináció. A Szovjetunió Magyarország felett is biztosítani akarta a teljes dominációt. Ezért akadályozta meg, ellentétben Romániával azt, hogy Magyarország idejébe kiugorhasson a német szövetségből és részt vehessen a Hitler elleni koalíció oldalán a háború befejező szakaszában. Ezért vált Magyarország Németország utolsó csatlósává és ezért nyilvánították a magyar népet kollektív bűnös nemzeté.

Szállasi Ferenc teljes mértékben kiszolgáltatta Magyarországot a hitleri Németországnak. Az országban teljessé vált a politikai, a gazdasági és a társadalmi zűrzavar. Megindult az ország kifosztása. Ami a németek kivonulása után megmaradt, azt a Szovjetunióba vitték a műkincsek nagy részével együtt, amit Oroszország még most sem akar visszaszolgáltatni.

AZ ELLENÁLLÁSI MOZGALOM

Magyarországon a Tanácsköztársaság bukásával nagy vereséget szenvedtek a baloldali erők. Ezért nem sikerült megteremtteni az antifasiszta népfrontot és megakadályozni az uralkodó köröket abban, hogy Magyarország a hármasszövetséghez csatlakozzon. Az "országgyarapítás", azaz a trianoni diktátummal elveszített területek egy részének a visszaszerzése az uralkodó politikai irányzatot a magyar tömegek előtt is népszerűvé tette. A sztálini vezetés hibái a magyar kommunista pártra is negatív hatással voltak. Ezért az nem válhatott maradéktalanul a magyar munkásosztály élcsapatává, hanem csak annak nevezte magát. Annál is inkább nem töltötte be ezt a szerepet, mert munkásságát nem az országban fejtette ki, hanem vezetősége Moszkvában tarózkodott. Nem

tudott megalakulni az antifasiszta népfront, majd a háború alatt az antifasiszta mozgalom sem tudott kibontakozni és nagy tömegeket megmozgatni.

Ennek ellenére már 1941 szeptemberében a baloldali erők legfőbb feladataként Magyarországnak a német fasiszta befolyás alóli felszabadítását jelölték meg. Az azonnali különbéke és a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtése volt a követelmény. Létrejött az együttműködés a kommunista és a szociáldemokrata párt, valamint a Nemzeti Parasztpárt között. A parasztpárti SZABAD SZÓ, a szociáldemokrata NÉPSZAVA és a kommunista SZABAD NÉP című lapok hirdették az ellenállást a fasizmussal szemben. A szakszervezetek pedig szetvezték a sztrájkmozgalmakat. A kommunista párt fedőpártja a Békepárt Kádár János vezetésével az országban tevékenykedett. Moszkvában viszont a Kossuth Rádió folytatta a magyar nyelvű antifasiszta agitációt.

A német megszállás után fokozódott az ellenállás. A Békepárt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt összefogásával megalakult a Magyar Front. Helyenként fegyveres csoportok is alakultak, amelyek partizánakciókat szerveztek. A tanulóifjúság is kész volt tömeget adni az antifasiszta mozgalomnak.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága élén Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő állt. Az a Bajcsy-Zsilinszky, aki a képviselőházban még 1942-ben felszólalt és felemelte szavát a délvidéki vérengzések ellen. A rendszer ekkor bíróság elé is állította a bűnösöket és súlyos fegyházbüntetésre ítélte őket. Az is igaz, hogy ezek fasiszta barátaiak segítségével Németországba szökhettek.

A nyilasok felfedték és elfogták a felkelés vezérkarát, a rögtönítélő bíróság pedig halálra ítélte a vádlottakat.

1944 októberében két szovjet hadsergencsoport folytatott Magyarország területén hadműveleteket. Különösen Budapest ostroma alatt folytak véres és hatalmas rombolásokkal járó harcok. Közben a nyugati szövetségesek légi haderje többször is bombázta nemcsak a magyarországi hadiipari létesítményeket, hanem a városokat is. A szőnyegbombázások eredménye félelmetes volt.

Budapest ostroma 1944 december végétől 1945 február 13-ig tartott. 1945 április 4-ig pedig felszabadult az ország a német fasiszták és a magyar nyilaskeresztések, a nyilasok rémuralma alól.

MAGYAROK RÉSZVÉTELE A JUGOSZLÁVIA NÉPFELSZABADÍTÓ HÁBORÚBAN

A két háború közötti Jugoszláviában a Jugoszláv Kommunista Párt volt az egyetlen olyan politikai erő, amely haladó nézeteket vallott a nemzetiségi kérdés igazságos rendezése tekintetében. Azt hirdette, hogy Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége, azaz nemzeti kisebbsége minden tekintetben teljesen egyenrangú; ezért teljesen egyenlő jogokat kell élveznie politikai, gazdasági, nyelvi, művelődési téren. Ez volt az egyik oka annak, hogy a jugoszláviai magyar munkások, szegényparasztok, mezőgazdasági munkások és az értelmiségiek között lakossági számarányukhoz mérten is sokan kommunistának vallották magukat, de még nagyobb volt azoknak a száma, akik támogatták a Jugoszláv Kommunista Párt politikáját. Nemcsak a második világháború előtti két évtizedben, hanem a háború alatt is sokan kitartottak e nézeteik mellett és csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz. Közülük csak Kis Ernő nevét említem, aki diverzáns csoportja élén számos partizánakció szervezője és végrehajtója volt.

A népfelszabadító háborúban elég sok vajdasági és szlavóniai magyar vett részt, de még Magyarországról is jöttek antifasiszták, hogy csatlakozzanak ehhez az antifasiszta fegyveres felkeléshez. A nagyszámú részvétel lehetővé tette, hogy 1943 augusztusában a szlavóniai Drenovac faluban megalakuljon a Petőfi Sándor

nevét viselő magyar parizánzászlóalj. 1944 decemberéig a magyar harcosok száma annyira felszaporodott, hogy megalakulhatott a négy zászlóaljat számláló Petőfi Sándor Rohambrigád, amelyet röviden csak Petőfi-brigádnak neveztek. Parancsnoka Kis Ferenc százados lett, a Petőfi-zászlóalj addigi parancsnoka. A vezénylet nyelve a magyar volt és a harcosok sapkájukon az ötágú vörös csillag mellett a magyar nemzeti színeket is viselhették. A Petőfi-brigád különösen a bolmáni csatában tűnt ki hősiességével.

A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg más egységeiben még több magyar harcolt a fasiszmus ellen és az ország végleges felszabadításáért, mint a Petőfi-brigádban. A munkaszolgálatosok száma pedig még ennél is sokkal nagyobb volt. Míg a magyar harcosok főleg önkéntesekből verbuválódtak, addig a munkaszolgálatosokat mozgósították.

Annak ellenére, hogy a jugoszláviai és a vajdasági magyarok elég szép számban vettek részt a népfelszabadító mozgalomban és háborúban, a partizánok részéről nem maradt el a rendkívül nagyméretű bosszú az újvidéki razzia és a sajkásvidéki, meg más vérengzések miatt. Branyában, Bácskában és Bánátban bevezették a katonai közigazgatást azzal a megindoklással, hogy itt nem volt az antifasiszta népfelszabadító mozgalom olyan erőteljes, mint a Szerémségben. Ennek okát pedig főleg az itteni nemzeti összetételben látták. A katonai közigazgatás csak mintegy három hónapon át tartott 1944-1945 őszen, telén, mégis elegendő volt ahhoz, hogy azokat a németeket, akik nem menekültek el, teljesen kiűzzék az országból, jrszüket fizikailag is megsemmisítették azzal a váddal, hogy mindannyian teljes mértékben együttműködtek a hitleri Németországgal, tehát fasiszták voltak. Azt nem kérdezték, hogy vér tapad-e a kezükhöz. A magyarok elleni büntetés enyhébb volt ugyan, de méreteiben mégis kegyetlenül nagy. Még Bánátban is, pedig Bánát közigazgatásilag a német megszállás alatt álló Szerbiához tartozott. Mindenkit, akit csak megvádoltak azzal, hogy együttműködött a megszállókkal, minden rendes bírósági tárgyalás nélkül igen gyakran bűnösnek nyilvánítottak, sokat közülük kivégeztek, vagy agyonvertek. Pedig ezek kezéhez szintén nem tapadt vér, mert az igazi bűnösök idejében elmenekültek. A Sajakás-vidék magyarságát szinte kivétel nélkül, az újvidéki magyarok nagy részét, azokat akik közben még nem veszítették el életüket, gyűjtőtáborokba vitték. Sokan ezek közül is életükkel fizettek csak azért, mert magyarok voltak. A második világháború alatt a magyar hatóságok által a Bácskába telepített néhány ezer bukovinai székely sorsa is megrendítő. A partizánok a férfiak nagy részét kivégezték, az életben maradt férfiakat, asszonyokat, öregeket és a gyerekeket Magyarországra üzték. Pedig az ő "bűnük" is csak az volt, hogy magyarok voltak, és a romániai üldöztetések elől ide a Bácskába telepítették őket 1941-42-ben. Az 1941-42-es bácskai véres események magyar bűnöseit a nyugati szövetségesek kiadták a magyar, a magyar hatóságok pedig a jugoszláv hatóságoknak. Ezek felett rendes bíróság ítélt és a megérdemelten kirótt halálos ítéletet végre is hajtották rajtuk. A jugoszláviai magyar áldozatok számát csak megközelítőleg lehet megállapítani, mert fél évszázadon át ezzel a kérdéssel nem lehetett foglalkozni. A rendelkezésre álló adatok és a becslések szerint 20 és 40 ezer közé tehető az áldozatok száma. 1945 tavaszától jelentősen javult a jugoszláviai magyarok helyzete.

MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A németek és a nyilasok kiűzése után Szegeden 1944 december 3-án megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, amelynek az volt a feladata, hogy megteremtse az össz nemzeti összefogást a fasiszmus feletti végső győzelem céljából. Ezt a Frontot a Kisgazda-, a Paraszt-, a Szociáldemokrata és a Kommunista Párt alkotta. Programját a Szovjetunióval és a nyugati szövetségesekkel, tehát a Hitler elleni koalíció országaival való barátság és szoros együttműködés, a demokratikus külpolitika, a közigazgatás

demokratizálása, a földreform, a bányák és a nagybirtokok államosítása, illetve állami ellenőrzés alá helyezése és a népjóléti intézkedések meghozatala képezte. A program megvalósítása végett decemberben Debrecenben összeült az ideiglenes Nemzetgyűlés, amely létrehozta az Ideiglenes Kormányt.

Az Ideiglenes Kormány hadat üzent Németországnak, Moszkvában pedig aláírták a Magyarország és a Szovjetunió közötti fegyverszüneti szerződést. 1945-ben kiadták a földreformról szóló rendeletet, amellyel az 1000 holdon felüli birtokokat teljes egészében, az 1000 holdig terjedőeknek a 100 holdon felüli részét kisajátították. A gazdagparaszti birtokokat viszont 200 holdig meghagyták. A kisajátított földből 660 000 holdat szétosztottak a szegényparasztok és a földművesek között. A többi állami birtokká vált.

Az 1945-ös választásokon a Kisgazdapárt szerezte meg a szavazatok 56 százalékát és 1948-ig döntően befolyásolta az ország újjáépítésének ütemét, demokratizálódásának módját, a gazdaság alakulásának a mikéntjét. 1946-ig az infláció hatalmas méreteket öltött, de ekkor megszületett a jó pénz – a forint, ami nagymértékben hozzájárult az ország gazdasági, politikai és társadalmi megszilárdulásához. Az 1947-ben megtartott parlamenti választásokon sem győztek a baloldali erők, de ennek ellenére, Moszkva nyomására 1948-ban, miután egyesült a kommunista és a szociáldemokrata párt és megalakult a Magyar Dolgozók Pártja, ez a párt vette át a teljes hatalmat és bevezette a proletárdiktatúrát. Bevezette a szovjet-mintájú politikai, társadalmi és gazdasági modellt, amely minden területen visszalépést jelentett az addigi magyar gyakorlathoz képest. Az egypárti uralom lehetetlenné tette a hatalomgyakorlók bármiféle politikai ellenőrzését a politikában, a gazdaságban és a társadalmi életben. Megindult az általános kollektivizáció a kisiparban, a kiskereskedelemben és a mezőgazdaságban. A mezőgazdaságban bevezették a kötelező terményfelvásárlást, a beszolgáltatást, amelyet legtöbbször erőszak alkalmazásával hajtottak végre. Máról holnapra megteremtették a termelőszövetkezeteket, amelyekbe beerőszakolták a dolgozó parasztságot, ahelyett, hogy hagyták volna, hogy a parasztok maguk, önszántukból, gazdasági érdekből szövetkeztek volna.

Ezt a politikát egy ember, Rákosi Mátyás és klikkje, tehát a Moszkvából Magyarországra visszatért kommunisták testesítették meg. A Rákosi-rendszer a vas és az acél országává akarta átalakítani Magyarországot, ahelyett, hogy azokat a gazdasági ágazatokat fejlesztette volna, amelyekhez meg voltak adva a gazdasági előfeltételek: a nyersanyag, a szakkáder, a korábbi tapasztalat stb., mint pl. a mezőgazdaság és az arra épülő feldolgozóipar, a könnyűipar, a gépgyártás, a vegyipar a gyógyszeriparral együtt stb. Megteremtve mindezekhez a szükséges előfeltételeket: az egyéni kezdeményezést, az anyagi érdekeltséget a dolgozók részéről, bármilyen munkáról is legyen szó. A nehézipar fejlesztéséhez már csak azért sem voltak meg az előfeltételek, mert Magyarország a második világháború utáni békeszerződés értelmében az 1920-ban megrajzolt határok közé lett visszaszorítva. A nyersanyaglelőhelyek és a nehézipari létesítmények zöme az ország határain kívül maradt.

A Rákosi-rendszer megerősödéséhez a Tito vezette Jugoszlávia által Sztálinnak kimondott történelmi NEM is nagymértékben hozzájárult. Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia kapta az Informbűró (A Tájékoztatási Iroda) határozata nyomán azt a feladatot, hogy mint szomszédos országok, elsősorban ők gyakoroljanak nyomást Jugoszláviára. Gyakoriakká váltak a határincidensek, amelyek (habár ezt a jugoszláv fél igyekezett véka alá rejteni) kölcsönösen voltak, mert Jugoszláviának is megfelelt ez az örökös nyomás, hogy minél nagyobb segílyt csikarhasson ki a nyugattól, főleg az Amerikai Egyesült Államoktól, gazdaságának és hadseregének fejlesztésére. Ez a segíly nem is maradt el, és annak ellenére, hogy kommunista rendszer uralkodott, egyre jobban sikerült kiépíteni a kapcsolatokat a nyugati, majd az ázsiai és az afrikai országokkal. Ellentétben Magyarországgal, amely mint a keleti tömbnek, a Varsói Szerződés országainak a tagja, főleg a Szovjetunió és a

szocialista tömb tagországáival építhette ki kapcsolatait. Sokkal nehezebben tarthatta a kapcsolatot a nyugati fejlett tőkés országokkal, de még a fejlődő gazdaságú elnemkötelezett országokkal is.

A Rákosi-rendszer kíméletlenül leszámolt a rezsimmal minden bírálójával. A bírálókat a kommunizmus és a nép ellenségeivé nyilvánították és ezeket megrendezték, koholt vádak alapján lefolytatott koncepciós perek útján elhallgattatták. Többek között ilyen per áldozata lett Rajk László, akire ráfogták, hogy jugoszláv, azaz Tito-bérenc és halálra ítélték. Nagy Imre és Kádár János enyhébb vádak miatt kisebb büntetést kaptak. Ők megúszták leváltással, börtönbüntetéssel, úgy mint rajtuk kívül sokan mások is.

Magyarország még ilyen körülmények között is ért el bizonyos eredményeket kül- és belpolitikai, gazdasági, társadalmi és művelődési téren. De a nép nem sokáig tudta elviselni a megkötöttséget, a besúgórendszert, az Államvédelmi Osztály (ÁVÓ) működését és egyre jobban érlelődött a rezsimmal szembeni ellenállás. Különösen az értelmiségiek, az egyetemisták és a középiskolás ifjúság, de a munkásosztály is mind elégedetlenebbé vált. Gyakoriakká váltak az összejövetelek, különösen a Petőfi Kör rendezvényei, amelyeken egyre nyitabbá vált a rendszer bírálata. A "Szabad Európa Rádió" és az "Amerika Hangja" adóállomások is megtették a hatásukat. Érlelődött Magyarországon a kommunista diktatúra elleni felkelés. Rákosinak mennie kellett, de utóda, Gerő Ernő még ügyetlenebbül nyúlt a kérdések rendezéséhez. Amikor pedig Budapesten tömeggyűlést és felvonulást jelentettek be, akkor azt először betiltotta, majd mégiscsak engedélyezte. A hatalmas tömeg elárasztotta az Országház előtti, meg a többi teret és körülzárta a Rádió épületét. Gerő Ernő a tömeghez intézett beszédével csak olajat öntött a tűzre, ami után a karhatalmiak rálöttek az addig békésen tüntetőkre. Ezzel október 23-án kezdetét vette az 1956-os magyarországi forradalom. Még a Szovjetunió minisztertanácsának az elnöke, Hruscsov is kénytelen volt beismerni, hogy " az ügy egyre bonyolultabb..., a munkásság támogatja a felkelőket." Ki is adta a parancsot, hogy a szovjet hadsereg fegyveres erővel fojtsa el a magyar felkelést. Az ellenállás azonban olyan elemi erővel bontakozott ki, hogy a szovjet csapatok, a páncélos egységek és a motorizált gyalogság kénytelen volt visszavonulni a Magyarországon lévő kaszárnyáikba, illetve elhagyni az ország területét.

Nagy Imre vezetésével megalakult az új magyar kormány, Kádár János vezetésével pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt. Az ügyek intézésére jött létre a Politikai Bizottság. A felkelők a rendszer megreformálását akarták, nem pedig annak megdöntését. Persze voltak olyanok is, akik a kapitalista társadalmi rend teljes visszaállítását óhajtották, de akkor ezek kisebbségben voltak. Kibontakozóban volt egy új, emberségesebb rendszer, amely kész volt egyaránt együttműködni a Szovjetunióval és a kommunista országokkal, meg a nyugati kapitalista országokkal is.

A forradalmárokat akkor érte az első nagy csalódás, amikor a magyarországi 56-os felkelést Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael arra használta ki, hogy Egyiptomtól visszaszerezze (megszerezze) a Szuezi csatornát. A szuezi válság elvonta a világ közvéleményének a figyelmét a magyarországi eseményekről. A másik csalódás pedig akkor következett be, amikor megindult a második fegyveres szovjet beavatkozás, amelyet ugyancsak Hruscsov parancsára indított el a szovjet hadvezetés Magyarország és Budapest ellen, de amit Mao Ce Tung kínai, Josip Broz Tito jugoszláv elnök és más kommunista vezetők is támogattak. Hruscsovék ugyanis időközben megtudták az amerikai külügyminiszter, John Foster Dulles kijelentését, ami szerint "mi", mármint az USA, a Varsói Szerződés középeurópai tagállamait "nem tekintjük lehetséges katonai szövetségeseinknek". Világosabban fogalmazva ez azt jelentette, hogy a Szovjetunió szabad kezet kapott Magyarországon. Bár Hruscsovék eredetileg úgy vélekedtek, hogy azért kell beindítani Magyarországot ellen a második intervenciót, mert a nyugatiak Szuezt, azaz "Egyiptom után Magyarországot vennék sorra".

Ezért született meg az a döntés, hogy Kádár János vezetésével alakuljon meg egy ideiglenes forradalmi kormány, amelyben, ha akarja még Nagy Imre is helyet kaphat miniszterelnök-helyettesi minőségben. Nagy Imre viszont a szovjet csapatok második támadása miatt, amikor már Budapestért folytak a harcok, a nyugathoz fordult segítségért, de eredménytelenül.

Kádár János vezetésével megalakult az új magyar kormány, majd kiépült az új rendszer, amely Kádár-rendszer néven vált ismertté a történelemben. Nagy Imrét és közvetlen harcostársait a forradalom bukása után halálra ítélték és kivégezték.

Elbukott tehát egy újabb magyar forradalom. Olyan forradalom, amelyet a Kádár-rendszer alatt még 56-os eseményeknek sem volt szabad nevezni, hanem csak ellenforradalomnak. Ennek ellenére ez a forradalom indította el a kommunista országok szövetségének, a Varsói Szerződésnek a szétesését, majd pedig magának a Szovjetunióknak a széthullását is, még ha csak közvetve is, mert ez a forradalom példaértékű volt a későbbi lengyelországi, majd a kelet-németországi események szempontjából.

Magyarország és a magyar reformkommunisták szerepe nagy volt a berlini fal ledöntésében, annak a falnak a ledöntésében amely elválasztotta Kelet-Berlint Nyugat-Berlintől és a vasfüggöny felszámolásában, amely Kelet- és Nyugat-Európát választotta el nem csupán képletesen, hanem ténylegesen is drótkerítés formájában az országhatárokon, hogy megnehezítse a szökést Keletről Nyugatra. Tette ezt az által, hogy a Magyarországra utazó, ott tartózkodó keletnémeteknek, de a cseheknek és a lengyeleknek is megengedte, hogy Ausztria hozzájárulásával Nyugat-Németországba menjenek. Ezzel felgyorsította a kelteti kommunista országok tömbjének a felbomlását és a rendszerváltások folyamatát ezekben az országokban.

EMLÉKEZTETŐ

Amikor 1939-ben Németország megtámadta Lengyelországot és ezzel elindította a II. világháborút, Magyarország nem hadviselő országgá nyilvánította magát és sok lengyelnek menedéket adott. 1940-ben viszont csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, a második bécsi döntéssel pedig hozzácsatolták Észak-Erdélyt a Székelyfölddel együtt. Ezt követően Magyarország részt vett Jugoszlávia feldarabolásában, ami miatt megszakadt a diplomáciai kapcsolata Nagy-Britanniával, majd a hitleri Németország oldalán vett részt a II. világháborúban. Csapataival részt vett a Szovjetunió elleni hadjáratban, amely során hatalmas véráldozatokat szenvedett. A Don-kanyarban szinte teljesen megsemmisült a II. hadserege.

A háború következtében negyven leromlott az ország és népének gazdasági helyzete és a társadalmi viszonyok is kiéleződtek. Kibontakozóban volt az antifasiszta ellenállási mozgalom, de ez a folyamat nem fejeződött be.

Magyarország szeretne volna rendezni viszonyát a nyugati szövetségesekkel, de a Kállay-kormány "hintapolitikája" nem hozhatta meg a kívánt eredményeket. Horthy kénytelen volt a Szovjetunióhoz fordulni fegyverszüneti kérelemmel, de a szovjetek addig húzták a tárgyalásokat, míg a németek, akik 1944-ben megszállták az országot, a hatalmat át nem játszották Szállasy Ferencnek és a nyilasoknak. Ezzel kezdetét vette a nyilasok rémuralma, akik letartóztatták az ellenállási mozgalom vezérkarát Bajcsy-Zsilinszky Endrével az élén, akit több társával együtt kivégeztek. Magyarország hadszínterré vált. Hatalmas rombolásokat volt kénytelen elszenvedni és teljesen kifosztották. Nagy volt a véráldozat is. Emellett vesztésként került ki a második világháborúból is.

A jugoszláviai magyarok közül sokan részt vettek a jugoszláviai népfelszabadító mozgalomban és háborúban, sőt még magyarországi magyarok is. Megalakult a Petőfi-zászlóalj, majd a Petőfi-brigád. Ennek ellenére a jugoszláv partizánok keményen megtorolták a jugoszláviai magyarokon azokat a véres

eseményeket, amelyeket a Horthy-katonaság és csendőrség követett el a jugoszlávokkal szemben 1941-42-ben.

A háború utáni választásokon a demokratikus erők diadalmaskodtak Magyarországon, de 1948-ban a Szovjetunió segítségével a kommunista és a szocialista pártból megalakított Magyar Dolgozók Pártja vette át a hatalmat és bevezette a proletárdiktatúrát. A Rákosi-rendszer annyira elnyomta a szabad gondolkodást és kiépítette a besúgórendszert, hogy azt a magyar nép már nem tudta tovább eltűrni és 1956 októberében kitört a forradalom. A forradalom célja a magyar társadalom megreformálása és demokratizálása volt. Nagy Imre vezetésével alakult meg az új kormány. Az első szovjet támadást még sikerült visszaverni, de a magára maradt ország képtelen volt visszaverni a második támadást. A forradalom elbukott és kiépülhetett a Kádár-rendszer, amely sokkal emberségesebb volt a Rákosi-rendszerénél.

A magyar reformkommunisták hozzájárultak a berlini fal ledöntéséhez, a vasfüggöny eltörléséhez, majd, közvetve bár, a keleti szocialista tömb felbomlásához, ami maga után vonta a Szovjetunió felbomlását is. A magyar 1956 példaértékű volt, és előkészítette Magyarországon is a talajt a rendszerváltáshoz és az ország demokratizálódásához.

KÉRDÉSEK

1. Milyen politikát folytatott Magyarország a Lengyelország elleni háború alatt?
2. Mikor és miért csatlakozott az ország a háromhatalmi egyezményhez?
3. Milyen következményekkel járt az, hogy Magyarország hozzájárult Jugoszlávia lerohanásához?
4. Miért lett öngyilkos Teleki Pál magyar miniszterelnök?
5. Milyen következményei lettek a Szovjetunió elleni hadjáratnak?
6. Hogyan alakult az országban a politikai, a társadalmi és a gazdasági helyzet a háború alatt?
7. Mi volt a lényege a Kállai-féle hintapolitikának?
8. Milyen szerepet töltött be Bajcsy-Zsilinszky Endre?
9. Miként vettek részt a magyarok a jugoszláviai népfelszabadító mozgalomban és háborúban?
10. Hogyan alakult Magyarország belpolitikája a második világháború után?
11. Mi váltotta ki a magyar 1956-ot és miért bukott el ez a forradalom?
12. Mit hozott 1956 hosszú távon Magyarországnak?